

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

e-ISSN: 2148-5704

Cilt 11, Sayı 30, Temmuz 2024 / Volume 11, Issue 30, July 2024

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş/Received: 23.02.2024
Kabul/Accepted: 01.06.2024
DOI: 10.17822/omad.1441760

Atıf/Citation: Kocaoğlu, Burak. "Keskin Erkek Rüşdiye Mektebi (1872-1913)". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 11/30 (2024): 413-438.

Burak KOCAOĞLU

(Doç. Dr.), Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi / Türkiye, burakkocaoglu06@gmail.com, 0000-0002-0595-7229

Keskin Erkek Rüşdiye Mektebi (1872-1913)

Keskin Boys Rushdiye Schools (1872-1913)

Öz: Sultan II. Mahmud döneminde temelleri atılan ve Türk eğitim tarihinde oldukça önemli bir yere sahip olan rüşdiye mektepleri askeri okulların ihtiyaç duyduğu nitelikli öğrencileri ve devlet dairelerinin memur ihtiyacına cevap vermek için teşkilatlandırılmıştır. Müfredatına dâhil ettiği tarih, coğrafya ve temel seviyede matematik dersleriyle modern anlamda eğitim vermeyi amaçlayan rüşdiye mekteplerinin gelişimi ve ülke geneline yayılışı çok yavaş olmuştur. Özellikle Sultan II. Abdülhamid devrinde başta devlet yöneticileri olmak üzere halkın artan ilgisi neticesinde öncelikle kent merkezleri olmak üzere birçok kazada rüşdiye mektebi inşa edilerek faaliyete geçmiştir. Bu çalışmada taşrada açılmış olan ve kendi içerisinde ayrı bir hikayesi olan ve bazı kaynaklarda Karabekir Rüşdiye Mektebi olarak da geçen Keskin Erkek Rüşdiye Mektebi ele alınmıştır. Çalışmada ilk olarak rüşdiye mekteplerinin kuruluş ve gelişim aşamaları kısaca ele alındıktan sonra Keskin Erkek Rüşdiye Mektebinin kuruluş aşaması ve yaşanan zorluklar incelenmiştir. Çalışmanın devamında ise mektepte verilen dersler, gerekli araç gereçlerin temini ve mektepte eğitim hayatını sürdüren öğrenciler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son bölümünde ise mektebin kuruluşundan itibaren muallimlik görevini yürüten ve nüfuzu sayesinde muallimlik görevi dışında bölgedeki çoğu işe müdahalesi söz konusu olan Yusuf Ziyaeddin Efendi merkezinde yaşanan muallim-i evvelik mücadelesi ve tayin süreçleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Keskin, Rüşdiye Mektebi, Eğitim, Yusuf Ziyaeddin

Abstract: Founded during the reign of Mahmud II and having a very important place in the history of Turkish education, the rushdiye schools were organized to meet the need for qualified students for military schools and civil servants for government offices. The development and spread of the rushdiye schools, which aimed to provide education in the modern sense with history, geography and basic mathematics included in their curriculum was very slow. Especially during the reign of Abdülhamid II, as a result of the increasing interest of the public, especially state administrators, rushdiye schools were built and put into operation in many district in urban centers. In this study, Keskin Boys Rushdiye School which was opened in the provinces and has a separate story in itself and is also known as Karabekir Rushdiye School in some sources is discussed. First, the establishment and development stages of the rushdiye schools are briefly discussed, and then the establishment stage of Keskin Rushdiye School and the difficulties experienced are examined. In the continuation of the study, the lessons given in the school, the supply of necessary equipment and the students who continued their education life in the school were emphasized. In the last part of the study, the struggle and appointment processes of Yusuf Ziyaeddin Efendi, who served as a teacher since the establishment of the school and intervened in most of the works in the region outside of his teaching duty thanks to his influence in the region, are discussed.

Key Words: Ottoman State, Keskin, Rushdiye School, Education, Yusuf Ziyaeddin

Extended Abstract

They were opened in Istanbul during the reign of Sultan Mahmud II, primarily to train the qualified students needed by the newly opened military schools and the qualified cadres needed by the state cadres. The rushdiye schools, which did not have much of a presence except for two schools opened in Istanbul at first, began to spread in Istanbul and important urban centers after Sultan Abdülmecid II became personally involved in the issue. The fact that children who graduated from the school could easily find a job in the government office or if they wished,

continue their education and rise to higher civil servant positions made this school very valuable in the eyes of the public. Over time, as the number of schools and the number of students in education increased, the need for instructors reached a tangible level. Darülmüallimîn was established in 1848 to meet the need for teachers in these newly opened schools. With the inclusion of girls' Rushdiye schools in the system in 1859, a very important step was taken by opening Darülmüallimat in 1870 in order to train female students.

Especially during the reign of Sultan Abdülhamid II, the rushdiye schools, which showed a great development and turned into schools that actually trained qualified civil servants for the state cadres, became more demanded by the public due to this feature. Although it was often reported to the relevant authorities that the intense demand of the public could not be met due to the insufficiency of the budget, the people ensured the opening of a rushdiye school in their region through iane. Over time, in line with the increasing demand of the public, the education period of the rushdiye schools opened in many parts of the country changed. Although the education period was 4 years when they were first opened, this period was reduced to 3 years during the reign of Sultan Abdülhamid II. Perhaps the most important change in the rushdiye schools was experienced with the Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkat of 1913. With this law, the rushdiye schools, which came under the roof of the primary schools called Mekatib-i İptidaiye-i Umumiye and had an education period of 6 years, lost their status as independent and disappeared from the stage of history, except for a few examples.

The foundations of the Keskin Boys Rushdiye School, which is the subject of our study, were laid in 1872 in Karabekir Town of Keskin by Hacı Osman Ağa, who was stated to have wealth and whose name was known for his charitable works. The school, which was also referred to as Karabekir Rushdiye Mektebi for a long time in the records due to the Karabekir Town where it was founded, was caught in the 500 household requirement specified in the 1869 Education Regulation. At this point, it was suggested that the building should be operated as a sibyan school instead of a rushdiye school. However, the people of the region objected to this decision and worked for the opening of the school as a Rushdiye school in order for their children to receive a good education and be placed in state positions. Thanks to the determined and sacrificial attitude of the people of the region, this educational institution, which had a very important place in the educational life of the locals, started education in 1876.

In the 15-20 years following the opening of the school, the number of students in the school, which continued its educational activities over three grades, varied according to the years. In Keskin Rushdiye Mektebi, where the passing grade was 4 out of 10 and a grade below 4 meant repeating the grade, great importance was attached to general examinations. In Keskin Rushdiye Mektebi, in addition to religious courses, calligraphy, painting, history courses, especially Turkish-Islamic history, geography, calculus, health and agriculture courses were taught in accordance with the curriculum. After the Second Constitutional Monarchy, French was added to the curriculum for the second and third grades in addition to Arabic and Persian. Children of non-Muslim families were also admitted to the Keskin Rushdiye School, which was predominantly attended by the children of Muslim families in the region. These children were exempted from the courses such as Qur'an and Ulum-ı Diniye, which were taken by Muslims. The Keskin Boys Rushdiye School was preferred by the teachers due to its location and the importance the locals attached to the education of their children, and a series of struggles took place in this regard.

Giriş

Türk eğitim tarihinde büyük bir öneme sahip olan rüşdiye mekteplerinin temelleri II. Mahmud döneminde atılmıştır. Rüşdiye mekteplerinin açılma amacına baktığımızda karşımıza iki önemli neden çıkmaktadır. Bunlardan birincisi II. Mahmud döneminde açılan ve ordunun modernleşmesi sürecinde büyük önem atfedilen Tıbbiye ve Harbiye mekteplerine nitelikli

öğrencilerin kaydolmaması beraberinde bir dizi sorunu da getirmiştir. Klasik Osmanlı eğitim kurumlarında eğitim gören ancak istenilen düzeyde olmayan öğrencilerin bu okullara başlaması eğitimin aksamasına ve istenilen ilerlemenin gerçekleşmemesine neden olmuştur. İkincisi ise devletin ihtiyaç duyduğu nitelikli memuru karşılama noktasında yetersiz kalması ve özellikle kaleminden yetişen memurların kalemde öğrendikleri pratik bilgilerin dışında kalan Arapça, Farsça coğrafya ve matematik konularında bilgisiz olmaları memurların kaleminden değil mektepten yetişmesi gerektiğini göstermiştir.¹ Bu noktada bahsi geçen mekteplere nitelikli öğrencilerin kaydolması ve devlet dairelerinde çalışacak nitelikli memurların yetiştirilmesi² adına sıbyan mektepleri olarak bilinen ve ilerleyen süreçte iptidai mektep olarak da adlandırılacak³ mekteplerin ıslahı için çalışma yapılarak sıbyan okullarının üstünde sınıf-ı sani okullarının açılmasına karar verilmiştir. Fakat bu isim Sultan II. Mahmud tarafından rüşdiye olarak değiştirilmiştir.⁴ Bu noktada sıbyan mektepleri ve askerî mektepler arasında yer alacak olan rüşdiye mekteplerinin⁵ temeli gerçek anlamda Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından hazırlanan layihayla 5 Şubat 1839 tarihinde Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti kurularak atılmıştır.⁶ İmamzade Esad Efendi'nin Anadolu payesiyle nazır, Mehmed Nazif Efendi'nin de başkâtip olarak göreve başlamasıyla⁷ birlikte Sultan Ahmed Camii'nde Mekteb-i Maarif-i Adliye ve bir müddet sonra da Mekteb-i Ulum-ı Edebiye rüşdiye seviyesinde faaliyet gösteren ilk okullar olmuştur.⁸ Evkaf Nezaretine bağlı müdürlük seviyesinde faaliyetlerini sürdüren Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti 1845 yılına kadar önemli bir gelişim gösteremeyerek⁹ daha çok Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye ile meşgul olmuştur. Bu durum karşısında oldukça rahatsız olan Sultan Abdülmecid 7 Mart 1845'te Meclis-i Vâlâda devlet erkanının hazır bulunduğu sırada yaptığı konuşmada "Kötülüğün kaynağı cahilliğin, halkın arasından kaldırılması padişahın buyruğudur." sözüyle devlet erkânını gerekli adımları atması yönünde uyarıda bulunmuştur.¹⁰ Bu uyarıdan kısa bir süre sonra başkanlığına Melekpaşazade Abdülkadir Bey'in ve azalıklarına Arif Hikmet Bey, Esad Efendi, Arif Efendi, Said Muhip Efendi, Ferik Emin Paşa, Fuad Efendi (Paşa) ve katipliğine Recai Efendi'nin getirildiği Meclis-i Maarif-i Muvakkat kurulmuştur. Bu meclisin kurulmasından yaklaşık bir sene sonra Meclis-i Vâlâ kararıyla Meclis-i Maarif-i Umumiye kurularak eğitim işleri ele alınmıştır.¹¹ Başkanlığına Ferik Emin Paşa'nın ve azalıklarına Esad Efendi, Said Muhip Efendi, Hariciye Müsteşarı Ali Efendi (Paşa), Ferik Mehmed Paşa, İzmirli İbrahim Paşa, Fuad Efendi ve katipliğine Recai Efendi'nin getirildiği¹² bu mecliste alınan kararların uygulanması adına 1846 yılında Mekâtib-i Umumiye Nezareti kurularak Vakanüvis Esad Efendi başkan, Sadaret Mektubi Kaleminden Kemal Efendi muavin olarak görevlendirilmiştir.¹³ Görevi sıbyan ve rüşdiye mekteplerinin çoğaltılması olan bu yapının yürüttüğü çalışmalar neticesinde yeni rüşdiyenin ilk örneği olarak 1847'de Davutpaşa'da olmak üzere İstanbul'da beş tane rüşdiye mektebi açılmıştır.¹⁴ Bu tarihten

¹ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 49.

² Refia Şemin, *Eğitim ve Öğretim Problemlerimiz*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1973), 46.

³ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2020), 101.

⁴ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, (Ankara: TTK, 1991), 91.

⁵ Necdet Hayta ve Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2005), 109.

⁶ Ayşegül Altınova Şahin, *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri*, (Ankara: TTK, 2018), 25-26.

⁷ Ali Akyıldız, *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856)*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 267.

⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973), 161.

⁹ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C.II, (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 385.

¹⁰ Roderic Davison, "Osmanlı Türkiyesi'nde Batılı Eğitim", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), 675.

¹¹ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, (Ankara: Cedit Neşriyat, 2010), 411.

¹² Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Modernleşmesinde İlk Adımlar Teknoloji, Bilim ve Eğitim*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022), 81-84.

¹³ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, 411.

¹⁴ Ercan Çelebi, "Tosya Rüşdiye Mektebi", *Bilim İnsanı Mustafa Eski'ye Armağan Eğitime Adanmış Bir Ömür*, ed. Hüseyin Yolcu-Sibel Oğuz Haçat, (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 58.

itibaren İstanbul ve çevresi başta olmak üzere önemli kentlerin merkezlerinde rüşdiye mekteplerinin çoğaltılması planlanarak 1853 tarihinde önemli Osmanlı kentlerinde 25 rüşdiye mektebinin açılmasına karar verilmiştir.¹⁵ Yaşanan gelişmeler neticesinde Maarif teşkilatında bir yanda şeyhülislamlığa bağlı Mekâtib-i Umumiye Nezareti, diğer yanda modern mekteplerin bağlı olduğu Maarif-i Umumiye Nezaretinin varlığı eğitimde çift başlılığa neden olmuştur. Bu sorun 20 Nisan 1857 tarihinde Mekâtibi Umumiye Nezaretinin, Maarif-i Umumiye Nezaretine dâhil edilmesiyle çözülmüştür.¹⁶ 1869 yılına kadar tedrici bir şekilde ilerleyen rüşdiye mekteplerinin sayısı ülke genelinde toplam 138'e ulaşmış¹⁷ olsa da bu rakam istenilen sayının uzağında kalmıştır. Bu noktada 1869 tarihinde Maarif Nizamnamesi'nin yayımlanması rüşdiye mekteplerinin ülke geneline yayılmasında büyük bir etkiye sahip olmuştur. Nizamname uyarınca mektepler ilk (iptidai ve rüşdiye), orta (idadi ve sultani) ve yüksek (âli) olmak üzere üç kademeye ayrılmış¹⁸ olup Nizamnamenin 18-32. maddeleri rüşdiye mektepleri ile ilgili hükümler yer almıştır.¹⁹ Nizamnamenin yayımlanmasından kısa bir süre sonra rüşdiye mekteplerinin sayısı Enver Ziya Karal'a göre 1874 tarihinde 386'ya ve öğrenci sayısı 20.000'e ulaşmıştır.²⁰ Nispeten öğrenci sayıları birbirine yakınlık göstermiş olsa da Musa Çadircı rüşdiye mektebi sayısını 1876 yılında 287, rüşdiye mekteplerinde eğitim gören öğrenci sayısını da 19.000 civarında göstermiştir.²¹ 1879 yılına gelindiğinde Maarif Nezaretinin beş daire şeklinde yeniden düzenlenerek bu beş daireden birinin Mekâtib-i Rüşdiye Dairesi olarak teşkilatlandırılması²² ve bu dairenin müdürlüğüne devrin en iyi maarifçilerinden Selim Sabit Efendi'nin tayin edilmesi rüşdiye mekteplerine verilen önemi açıkça göstermiştir.²³ Devlet yöneticilerinin ve halkın artan ilgisi neticesinde rüşdiye mekteplerinin sayısı artmaya devam etmiştir. Sultan II. Abdülhamid devrinin sonlarında 74'ü inas rüşdiye mektebi olmak üzere ülke genelinde toplam 619 rüşdiye mektebinde 40.000'e yakın öğrenci eğitim görmüştür.²⁴

Yukarıda da belirttiğimiz üzere başta İstanbul ve çevresinde açılan yeni tarzda rüşdiye mekteplerinde Arapça ve Farsça derslerinin dışında fen, matematik ve coğrafya derslerine ağırlık verilmiştir. Yeni açılan bu mekteplerin muallim ihtiyacını karşılamak adına 1848 tarihinde Darümuallimîn kurulmuştur.²⁵ 1862'den sonra sıbyan mekteplerinin iptidai olarak yeniden teşkilatlanması üzerine bu okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak için 1868'de iki yıllık Darümuallimîn-i Sıbyan açılmıştır. Bu şubenin açılmasından sonra rüşdiye mektepleri için muallim yetiştiren okula Darümuallimîn-i Rüşdi adı verilmiştir.²⁶ Açılan erkek muallim okullarının dışında 1859 senesinde kız rüşdiye mekteplerinin de sisteme dâhil olmasıyla birlikte kız öğrencilerini yetiştirmek adına 1870 tarihinde Darümuallimat açılmıştır.²⁷ Özellikle II. Abdülhamid döneminde büyük bir gelişme gösteren ve devlet kadrolarına nitelikli memur

¹⁵ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, (Ankara: TTK, 1999), 63-64.

¹⁶ Kevser Değirmenci, "Tavas Erkek Rüşdiye Mektebi (1874-1912)", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 18, (2023), 232.

¹⁷ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, (Ankara: TTK, 1997), 289.

¹⁸ Ali Fuat Öreç, "Lefke (Osmaneli) Rüşdiye Mektebi", *Sakarya Nehrinin İncisi Osmaneli (Lefke) Tarih-Kültür-Mimari-Coğrafya*, ed. İlhami Yurdakul-Ali Okumuş, (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2023), 48.

¹⁹ Metin Menekşe, "1889-1890 Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Mevcut Olan Rüşdiye Mekteplerine Dair Tespit Edilen Bir İstatistiğin İncelenmesi" *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8/3, (2022), 679.

²⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VII, (Ankara: TTK, 1995), 200-201.

²¹ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 289.

²² Mehmet Serhat Yılmaz, "Tanzimat Sonrası Eğitimde Modernleşme Sürecinde Kastamonu Rüşdiyeleri (1869-1903)", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, (2009), 839.

²³ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 96.

²⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 232.

²⁵ Bekir Koç, *Osmanlı Modernleşmesi ve Midhat Paşa Tuna Vilayeti Meclisleri ve Yeniden Yapılanma Çabaları*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024), 61.

²⁶ Hatip Yıldız, "Osmanlı Devleti'nde Mülki (Sivil) Erkek Rüşdiye Muallimlerinin Nitelikleri, Hakları ve Sorumlulukları", *History Studies*, 6/4, (2014), 370.

²⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VII, 209.

yetiştiren okullara dönüşen²⁸ rüşdiye mektepleri bu özelliğinden dolayı halk tarafından talep edilir bir konuma yükselmiştir. Zamanla halkın artan talebi doğrultusunda ülkenin birçok noktasına açılan rüşdiye mekteplerinin eğitim süresi değişiklik göstermiştir. İlk açıldığında eğitim süresi 4 yılken bu süre 1850'de 6, 1863'te 5, 1869'da 4 ve 1892 tarihinde 3 yıl olmuştur.²⁹ Rüşdiye mektepleri hakkında belki de en önemli değişiklik 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati ile yaşanmıştır. Bu kanunla Mekâtib-i İptidaiye-i Umumiye adı verilen iptidai mekteplerin çatısı altına giren ve eğitim süresi 6 yıl olan rüşdiye mektepleri müstakil olma statüsünü yitirerek birkaç örnek dışında tarih sahnesinden silinmiştir.³⁰

1. Keskin Erkek Rüşdiye Mektebinin Açılış Süreci ve Muallim Tayini

1870-1910 tarihleri arasında Ankara Vilayeti dâhilindeki Kırşehir sancağına bağlı Keskin kazasındaki³¹ Keskin Erkek Rüşdiye Mektebinin temelleri Keskin'e bağlı Karabekir karyesinde bölge ahalisinden servet sahibi olduğu belirtilen ve ismi hayır hasenat işleriyle anılan Hacı Osman Ağa tarafından bir bap olarak R 1288 / M 1872 tarihinde atılmıştır. Kurulduğu Karabekir karyesinden ötürü kayıtlarda uzunca bir süre ismi Karabekir Rüşdiye Mektebi³² olarak da geçen mektep için ilk etapta ahaliden Ali Efendi adlı kişinin muallim olarak tayin edilmesi ve eğitime başlaması istenmiştir. Yapılan muhabere neticesinde karyede 80 İslam hanesi tespit edildiğinden Maarif Nizamnamesi'nin rüşdiye mektebinin açılması için gerekli gördüğü 500 İslam hanesi şartını³³ karşılayamadığı gerekçesiyle Hacı Osman Ağa tarafından inşa edilen bu yapının sıbyan mektebi olarak faaliyete geçmesi önerilmiştir.³⁴ Bölge halkının gayretleriyle R 1292 / M 1876 tarihinde muallim tayini için yeni bir süreç başlayarak kaza ve çevre bölgede yaşayan ahalinin eğitim hayatında oldukça önemli bir yere sahip olan bu eğitim kurumunda eğitime başlanmıştır. Her ne kadar mektebin açılış tarihi R 1292 / M 1876 olsa da ilk olarak Karabekir Rüşdiye Mektebi adıyla faaliyete geçmesinden ötürü Keskin Erkek Rüşdiye Mektebinin açılış yılı Maarif Salnamelerinde H 1301 / M 1883-1884 olarak gösterilmiştir.³⁵

Mektebin inşası ve eğitime başlama sürecinde vermiş olduğu maddi ve manevi destekten dolayı Hacı Osman Ağa'nın taltif edilmesi adına Maarif Nezaretinden Babıali'ye bir talep gitmiştir. Gönderilen yazıda Hacı Osman Ağa'ya mektebin inşası sırasında göstermiş olduğu gayretten ötürü taltif edilerek beşinci rütbeden Mecidî nişanı³⁶ verilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir. Bu talep üzerine mektep inşası gibi vatanın hayırına iş yapan hadim-i vatanın takdir edilmesi gerektiği için nişanın verilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir.³⁷ Hacı Osman Ağa'yı taltif etmek ve başka hayırsever kişileri de mektep inşası gibi hayırlı işlere sevk etmek adına Mecidî nişanın verilmesi dışında Hacı Osman Ağa'nın yaptığı hayır işinin vilayet gazetesinde yer alması istenmiştir.³⁸

Mektep binasının inşasının tamamlanmasından sonra müfredata göre derslerin takibinden sorumlu olacak muallim ve bunun dışında mektebin temizlik, güvenlik vb. gibi işlerinden sorumlu olan ve mektep kapıcısı olarak da adlandırılan bevvabın³⁹ görevlendirilmesi

²⁸ Tahir Bilirli, "Osmanlı Devleti'nde Modern Eğitim Kurumlarından Rüşdiye Mektepleri: Çaycuma Rüşdiye Mektebi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10/4, (2021), 3839.

²⁹ Ayşegül Altınova Şahin, *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri*, s. 236.

³⁰ Ali Fuat Örenç, "Lefke (Osmaneli) Rüşdiye Mektebi", 48.

³¹ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017), 453.

³² *Salname-i Vilayet-i Ankara, H 1299 / M 1882, Def'a 10*, (Ankara: Vilayet Matbaası), 117.

³³ Ebubekir Keklik, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitimin Modernleşmesi ve Maarif Hakkında Layihalar*, (Çanakale: Paradigma Yayınları, 2023), 20.

³⁴ BOA, *MF.MKT.* 2/153.

³⁵ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H 1316 / M 1898, Def'a 1*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire), 872.

³⁶ 1852 tarihinde beş rütbe üzerinden verilen nişanın adıdır. Kemal Hakan Tekin, "Osmanlı Devleti'nde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamlı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2, (2014), 401.

³⁷ BOA, *MF.MKT.* 38/37; BOA, *MF.MKT.* 40/77; BOA, *MF.MKT.* 43/142.

³⁸ BOA, *MF.MKT.* 38/38.

³⁹ Mehmet Zeki Pakalın, "Bevvab", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), 212.

gerekmıştır. İlk aşamada mektepte fazla öğrenci olmayacağından muallim-i sani rütbesiyle tayin kılınacak bir muallimle derslerin sürdürülebileceği Ankara Maarif Müdürlüğünden düşünülerek mektep için bir muallim-i saninin tayin kılınması talep edilmiştir. Ankara Vilayetinden Maarif Nezaretine iletilen bu talep üzerine R 8 Haziran 1292 / M 20 Haziran 1876 tarihinde verilen cevap yazısında muallim seçiminin maarif komisyonunun bulunduğu yerlerde komisyon tarafından komisyonun olmadığı yerlerde ise meclis-i idare tarafından yapılacağı belirtilerek muallim-i saninin mahallince seçilmesi ve muallim adayının numune hattı ile imtihan varakasının gönderilmesi istenmiştir.⁴⁰ Ankara Vilayeti ve Maarif Nezareti arasında yapılan muhaberenin neticesinde R 4. Eylül 1292 / M 16 Eylül 1876 tarihinde Maarif Nezaretine Babıali'ye gönderilen yazıda muallim-i sani olarak tayini düşünülen Ahmed Şükrü Efendi'nin imtihan varakası ve hat numunesinin gönderildiği, Ahmed Şükrü Efendi'ye R 1292 / M 1876 senesi maarif bütçesinin 5. faslının 3. maddesine göre aylık 315 kuruş maaşla muallimliğe tayini ve ayrıca aylık 80 kuruşla mahallince bir bevvabın da tayininin Meclis-i Maarif tarafından uygun görüldüğü belirtilmiştir.⁴¹ Bunun üzerine Ankara Vilayetine gönderilen yazıda, Ahmed Şükrü Efendi'nin hat numunesinin elverişli bulunduğu ve aylık 80 kuruşla mahallince bir bevvabın da tayininin de uygun görülerek bahsi geçen mektebe masarif-i müteferrika olarak senelik 1000 kuruşun ödeneceği belirtilerek konunun Maarif Nezareti ve Maliye-i Hazine-i Celileye iletiliği belirtilmiştir.⁴² İlk etapta mektebe masarif-i müteferrika olarak 1000 kuruşun gönderileceği belirtilmiş olsa da mektebe 450 kuruş gönderilmiştir. Daha sonra yapılan incelemede bunun hesaplama sırasında yaşanan hatadan kaynaklandığı ve hesaplamanın tekrar yapılacağı ifade edilmiştir.⁴³ Ahmet Şükrü Efendi'nin muallim-i sani olarak görevlendirilmesinden bir sene sonra babasının bölgedeki nüfuzu sayesinde 24 Teşrinievvel R 1293 / M 5 Kasım 1877 tarihinde 320 kuruş maaşla Yusuf Ziyaeddin Efendi muallim-i sani olarak tayin kılınmıştır. Yapılan bu tayin işlemleriyle mektebin kuruluş aşaması nispeten sağlıklı bir şekilde tamamlanmış olsa da müfredat içerisinde yer alan dersler bir veya iki muallimin sorumluluğuna bırakılmıştır.

Zaman içerisinde artan talebe sayısı ile birlikte eğitiminde bir noksanlık olarak görülen bu durumun düzeltilmesi ve mektebe yeni muallimin tayin edilmesi için Maarif Müdürlüğünden veya doğrudan muallim adayları tarafından Maarif Nezaretine talep gitmiştir. Ancak Maarif Nezareti, bütçesinin yetersizliğini ileri sürerek yeni muallimi tayin edemeyeceğini şayet mahallince bir karşılık bulunabilirse muallim tayininin uygun olacağını net bir şekilde ifade etmiştir.⁴⁴ Bu duruma muallim-i sani olarak tayini düşünülen Ziya Efendi hakkında yapılan muhabereyi örnek verebiliriz. R 28 Kânunuevvel 1318 / M 10 Ocak 1903 tarihinde Keskin Kaza İdare Meclisi'nden Ankara Vilayetine gönderilen yazıda, Keskin Rüşdiye Mektebindeki şakirdanın sayısının elli kişiye ulaştığından muallim-i evvelin bunların talim ve terbiyelerine yetişememe raddesine vardığından mektebe 250 kuruş maaşla bir muallim-i saninin tayin kılınmasının gerektiği ifade edilmiştir. Muallim-i sani adayları olarak Keskin'deki reji memuru Necib Efendi'nin mahdumu olan ve Kastamonu Vilayetinden şهادetname alan Ziya Efendi'nin ismi önerilmiştir.⁴⁵ Keskin'den gelen muallim-i sani talebinden kısa bir süre sonra Kalecik'ten de aynı yönde bir talep gelmesi üzerine mesele R 2 Teşrinievvel 1319 / M 15 Ekim 1903 tarihinde Ankara Vilayetinden Maarif Nezaretine iletilmiştir. Bu yazı üzerine Keskin Rüşdiye Mektebinin kırk beş talebesinin olduğu ve üç sınıf olan bu mekteplerde bir muallimin eğitim vermesinin imkânsızlığından 200 kuruştan her iki mektebe de birer muallim-i saninin atanmasının uygun olacağı ancak hâlihazırdaki bütçenin uygunsuzluğundan dolayı muallimlerin maaşlarının mahalli kaynaklardan karşılanırsa kabul edilebileceği belirtilmiştir.⁴⁶ Her ne kadar

⁴⁰ BOA, MF.MKT. 38/38.

⁴¹ BOA, MF.MKT. 43/65.

⁴² BOA, MF.MKT. 43/86.

⁴³ BOA, MF.MKT. 58/81.

⁴⁴ BOA, MF.MKT. 129/103; BOA, MF.MKT. 130/14.

⁴⁵ BOA, MF.MKT. 773/15.

⁴⁶ BOA, MF.MKT. 751/11.

bütçe konusunda sıkıntı yaşanmış olsa da aradan geçen süre zarfında Keskin Erkek Rüşdiye Mektebine muallim tayinleri yapılmıştır. Ancak yapılan tayinler sonunda muallimlerin çoğu kalıcı olmayıp mektepteki eğitim faaliyetleri tekrar bir muallimin sorumluluğuna bırakılmıştır. Bu noktada muallim-i sani ve hat muallimliği konusunda bir sirkülasyonun olduğunu ifade etmemiz yanlış olmayacaktır. Çalışma dönemimiz içerisinde mektebin son muallim-i evveli Abdülkerim Efendi'nin dışında R 1314 / M 1898 tarihinde Ramiz Efendi adlı bir hat muallimi,⁴⁷ R 1315 / M 1899⁴⁸-R 1319 / M 1903⁴⁹ tarihleri arasında Kâmil Efendi adlı bir hat muallimi, R 1328 / M 1912 tarihinde Osman Efendi adlı bir hat muallimi,⁵⁰ R 1330 / M 1914 tarihinde Mehmed Sadık adında bir hat muallimi ve Mehmed Emin adında bir muallim-i sani görev yapmıştır.⁵¹

Tayin noktasında muallimin maaşının nereden karşılanacağı kadar muallim adayının alanında yeterliliği de büyük önem arz etmiş olup muallim adayının hangi okulu bitirdiğine dikkat edilmiştir. Ancak tayin konusunda sadece okulun ismi yeterli olmayıp muallim adayının sorumluluğunu üstleneceği derse dair yeterliliğini kanıtlaması adına hat numunelerini Ankara Maarif Müdürlüğüne teslim etmeleri istenmiştir. Hat örneğinin adaya ait olduğunun tasdik edilmesinden sonra içerlerinden en uygun hat numunesini yapan bir adayın veya kadroya başvuran bütün adayların isim ve hat numuneleri Maarif Nezaretine gönderilmiştir. Maarif Nezareti çoğu zaman tayinin mahallince gerçekleştirilmesini ve kendilerine muallimin başlama tarihini bildirmelerini⁵² istemiş olsa da gerekli gördüğü durumlarda seçilen adayın farklı türden yazı örneklerini de görmek istemiştir. Bu duruma hüsn-i hatt muallimliğine tayin edilen Mehmed Nuri Efendi'nin sürecini örnek verebiliriz. R 1312 / M 1896 tarihinde Ankara Maarif Müdürü tarafından Maarif Nezaretine gönderilen yazıda, Keskin kazası Rüşdiye Mektebi hüsn-i hatt muallimi Mustafa Ramiz Efendi'nin başka bir yere tayin olmasından sonra boş kalan muallimliğe tayin kılınan Mehmed Nuri Efendi'nin gönderdiği rika numunesinin kâfi görüldüğü ve işbaşı yaptığı bildirilmiştir. Bunun üzerine Maarif Nezaretinden Ankara Maarif Müdürlüğüne gönderilen yazıda Mehmed Nuri Efendi'nin göndermiş olduğu rika numunesinin kâfi görüldüğü ancak bir kıta da sülüs numunesi göndermesi istenmiştir. Ardından Mehmed Nuri Efendi'ye ait olduğu tasdik edilen rika numunesi dışında bir satır sülüs numunesinin gönderildiği Ankara Maarif Müdürü tarafından bildirilmiştir. Numunelerin incelenmesinden sonra aylık 185 kuruş maaşla Mehmed Nuri Efendi'nin hüsn-i hatt muallimliğine tayin edildiği ilgili birimlere bildirilmiştir.⁵³ Bu noktada muallim tayini sırasında bahsi geçen rakamların bir nevi brüt maaş olduğunu belirtmemizde fayda vardır. Özellikle sosyal devlet anlayışı doğrultusunda 19. yüzyılın son çeyreğinde kamu görevlilerinin maaşından Mülkiye Tekâüd Sandığı için %5 ve bir nevi işsizlik fonu olan mazuliyet aidatı için %1 oranında kesintiye gidilmiştir.⁵⁴ Bu kesintilerden sonra muallimin net maaşı⁵⁵ kaza mal sandığı tarafından ödenmiştir.⁵⁶

Muallim tayini noktasında titiz davranılmış olsa da olağanüstü durumların yaşandığı zamanlarda tayin konusunda pek seçici olunamamıştır. Özellikle Balkan Savaşları sırasında o coğrafyada yer alan mekteplerde muallim olarak görev yapan ve savaş nedeniyle yurtlarını terk etmek zorunda kalan⁵⁷ kişiler kuraya göre Anadolu'daki çeşitli rüşdiye mekteplerine tayin

⁴⁷ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H 1316 / M 1898, Def'a 1, (İstanbul: Matbaa-i Âmire), 854.*

⁴⁸ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H 1317 / M 1899, Def'a 2, (İstanbul: Matbaa-i Âmire), 952.*

⁴⁹ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H 1321 / M 1903, Def'a 6, (İstanbul: Asır Matbaası), 348.*

⁵⁰ BOA, MF.İBT. 400/29.

⁵¹ BOA, MF.İBT. 517/77.

⁵² BOA, MF.İBT. 287/20., R 1 Eylül 1326 / M 14 Eylül 1910.

⁵³ BOA, MF.MKT. 333/7.

⁵⁴ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nursel Manav, *Mülkiye Tekâüd Sandığı Kuruluşu ve Faaliyetleri (1880-1890)*, (Ankara: TTK, Ankara, 2017).

⁵⁵ BOA, MF.MKT. 437/15.

⁵⁶ BOA, TS.MA.E. 1385/1.

⁵⁷ BOA, MF.İBT. 443/29., R 13 Temmuz 1329 / M 26 Temmuz 1913.

edilmişlerdir. Bu mekteplerden birisi de Keskin Erkek Rüşdiye Mektebi olmuştur. Dolayısıyla bu muallimler maddi açıdan bir hak kaybına uğramadan görevlerini ifa etmişlerdir.⁵⁸

Muallim tayini kadar önemli bir konu da mektebin temizliğinden ve bunun dışında güvenliğinden de sorumlu olan bevvabın tayini meselesidir. Keskin Rüşdiye Mektebinin tam olarak faaliyete geçtiği R 1292 / M 1876 senesinden itibaren 80 kuruş aylıkla bir bevvabın tayin edilmesi kabul edilmiştir. Ancak zaman içerisinde bütçenin imkânsızlığından ötürü başta muallim tayini noktasında katı bir tutum sergileyen Maarif Nezareti, mektepte görev alan bevvap maaşı konusunda da aynı politikayı sürdürmüştür. Maaşın azlığından yakınan ve zam talebinde bulunan bevvapların maaşlarını arttırmak bir yana dursun bir miktar tenzilata da gidilmiştir. Bu noktada yeni maaşı kabul etmeyen bevvabın görevine son verilerek yerine mahallinden hemen birinin bulunması emredilmiştir. R 1315 / M 1899 tarihinde gelen zam talebi ve akabinde yaşananlar Maarif Nezaretinin katı tutumuna güzel bir örnek olacaktır. Ankara Maarif Müdürü tarafından Maarif Nezaretine gönderilen yazıda, Keskin Rüşdiye Mektebinde uzunca bir süredir görev yapan bevvap Yunus Ağa'nın⁵⁹ maaşının azlığından emsaline göre her nisan ayında arttırıldığı hâlde bevvabın görevinden istinkâf ederek bu kadar maaşla yerine bir başkasının bulunamayacağından bahisle gerekenin yapılmasını rüşdiye muallimliğinden talep edildiği belirtilmiştir. Rüşdiye muallimliğinden gönderilen yazıda da işlerin devam etmesi ve bu miktar maaşla mektebe hademe bulunamayacağı ve şakirdanın zapturaptı ve mektebin bevvaplığa ait hizmetlerin yüzüstü kalacağı belirtilerek bevvap maaşının emsaline göre 85 kuruşa yükseltilmesinin talep edildiği ifade edilmiştir. Maarif Nezaretinden gönderilen cevapta, rüşdiye mektebi seviyesinde istihdam edilen bevvaplara 65 kuruş maaş verildiği ve bütçenin hâli hazırda fazla tahsisata müsait olmadığından emsaline göre maaş verilmesi şayet bevvap bunu kabul etmek istemezse yerine başka birinin tayin edilmesi istenmiştir.⁶⁰ Maarif Nezaretinin bu katı tutumu neticesinde bevvap maaşı 65 kuruşa indirilmiştir. Maaşta yapılan tenzilattan sonra, zam talebinde bulunan Yunus Ağa'nın belirlenen yeni maaşı kabul ettiği⁶¹ ve belgelerden takip edilebildiği kadarıyla R 1325 / M 1910 tarihinde de bu vazifesini yerine getirdiği görülmektedir.⁶²

2. Keskin Erkek Rüşdiye Mektebinde Verilen Dersler ve Materyal Temini

Keskin Erkek Rüşdiye Mektebinde Ahmet Şükrü Efendi'nin R 1292 / M 1876 yılında muallim-i sani olarak göreve başlamasıyla Maarif Nezareti tarafından rüşdiye mektepleri için belirlenen müfredattaki derslerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve bunun denetlenmesi adına bölgeye belirli aralıklarla teftiş heyeti gönderilmiştir. Kuruluş aşamasından yaklaşık olarak on üç sene sonra R 1315 / M 1889 tarihinde Kırşehir idadi müdürünün Keskin kazasında yürüttüğü teftiş sonucunda Vilayet Maarif İdaresi'ne gönderilen raporda Keskin Erkek Rüşdiye Mektebi mualliminin iktidarı ve tedrisatın yeterli düzeyde olduğu ancak mektep binasının köhneleştikten tamire ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.⁶³ Hazırlanan teftiş raporları dışında üç sınıf üzerinden eğitim faaliyetlerini sürdüren Keskin Erkek Rüşdiye Mektebinde her üç ayda bir başta muallim ve bevvabın göreve devam durumunu ve mektebe kayıt yaptıran veya kaydını sildiren talebenin sayısını gösteren cetvel ile birlikte haziran-ağustos ayları arasında yapılan yıl sonu genel imtihanların sonucunu gösteren cetvelin de Maarif Nezaretine gönderilmesi taşra rüşdiyelerini kapsayan talimatname gereğince istenmiş olup⁶⁴ kayıtların bir kısmı H 1316-1321 / M 1898 / 1903 tarihlerinde hazırlanan Maarif Salnamelerinde yer almıştır.⁶⁵ Bu noktada üç aylık yoklama cetvellerine bakıldığında muallim ve bevvap dinî bayramlar dışında cuma günleri

⁵⁸ BOA, MF.İBT. 444/31., R 9 Temmuz 1329 / M 22 Temmuz 1913.

⁵⁹ *Salname-i Vilayet-i Ankara, H 1308-1309 / M 1891, Def'a 11, (Ankara: Vilayet Matbaası), 201.*

⁶⁰ BOA, MF.MKT. 481/26.

⁶¹ BOA, MF.İBT. 161/106; BOA, TS.MA.E. 1385/1.

⁶² BOA, MF.İBT. 232/27.

⁶³ BOA, MF.MKT. 489/28.

⁶⁴ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H 1316 / M 1898, Def'a 1, (İstanbul: Matbaa-i Âmire), 314-315.*

⁶⁵ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H 1318 / M 1900, Def'a 3, (İstanbul: Matbaa-i Âmire), 1060.*

de izinli sayılmıştır. Hazırlanan salnameler ve cetvellere göre talebe sayısına bakıldığında kalabalık bir öğrenci topluluğu olmasa da mektebin açılmasının üstünden geçen 15-20 yıllık süre zarfında H 1314-1319 / M 1898/1903 tarihleri arasında 40-65 civarında, R 1320-1329 / M 1904-1913 tarihleri arasında 21-35 civarında talebenin kayıtlı olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Maarif Salmelerine Göre Keskin Erkek Rüşdiye Mektebindeki Kayıtlı Öğrencilerin Sayısı

Sene	Kayıtlı Talebe Sayısı
R 1314 / H 1316 / M 1898 ⁶⁶	41
R 1315 / H 1317 / M 1899 ⁶⁷	40
R 1317 / H 1319 / M 1901 ⁶⁸	40
R 1319 / H 1321 / M 1903 ⁶⁹	65

Tablo 2. Yıllara Göre Keskin Erkek Rüşdiye Mektebindeki Öğrencilerin Başarı ve Devam Durumu

Dönem	1. Sınıf		2. Sınıf		3. Sınıf		Kayıtlı Talebe Sayısı
	Başarılı veya Kayıtlı	Başarısız veya Terk	Başarılı veya Kayıtlı	Başarısız veya Terk	Başarılı veya Kayıtlı	Başarısız veya Terk	
R 23 Ağustos 1320 / M 5 Eylül 1904 ⁷⁰	8 Başarılı	2 Başarısız	9 Başarılı	1 Başarısız / 3 İmtihana Girmede	5 Başarılı	3 Başarısız	31
R Mart-Mayıs 1321 / M Mart-Mayıs 1905 ⁷¹	7 Kayıtlı	-	8 Kayıtlı	-	7 Kayıtlı	2 Terk	22
R 8 Temmuz 1322 / M 21 Temmuz 1906 ⁷²	11 Başarılı	1 Başarısız	4 Başarılı	-	5 Başarılı	1 Terk	21
R 9 Temmuz 1323 / M 22 Temmuz 1907 ⁷³	11 Başarılı	3 Başarısız / 1 Terk	8 Başarılı	1 Terk	5 Başarılı	-	27
R 8 Temmuz 1324 / M 21 Temmuz 1908 ⁷⁴	12 Başarılı	6 Terk	7 Başarılı	1 Terk	7 Başarılı	-	26
R Kânunuevvel-Şubat 1324 / M Aralık 1908-Şubat 1909 ⁷⁵	11 Kayıtlı	1 Terk	13 Kayıtlı	-	7 Kayıtlı	-	31
R 29 Haziran 1327 / M 12 Temmuz 1911 ⁷⁶	12 Başarılı	-	9 Başarılı	-	4 Başarılı	-	25
R 3 Haziran 1328 / M 16 Haziran 1912 ⁷⁷	13 Başarılı	-	11 Başarılı	-	11 Başarılı	-	35
R 24 Haziran 1329 / M 7 Temmuz 1913 ⁷⁸	6 Başarılı	1 Başarısız / 2 Terk	11 Başarılı	-	8 Başarılı	1 Terk	26

⁶⁶ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H 1316 / M 1898, Def'a 1, (İstanbul: Matbaa-i Âmire), 854.*

⁶⁷ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H 1317 / M 1899, Def'a 2, (İstanbul: Matbaa-i Âmire), 952.*

⁶⁸ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H 1319 / M 1901, Def'a 4, (İstanbul: Matbaa-i Âmire), 382.*

⁶⁹ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H 1321 / M 1903, Def'a 6, (İstanbul: Asır Matbaası), 348.*

⁷⁰ BOA, MF.İBT. 152/64.

⁷¹ BOA, MF.İBT. 161/106.

⁷² BOA, MF.İBT. 179/3.

⁷³ BOA, MF.İBT. 193/91.

⁷⁴ BOA, MF.İBT. 211/91; BOA, MF.İBT. 220/24.

⁷⁵ BOA, MF.İBT. 232/27.

⁷⁶ BOA, MF.İBT. 372/58.

⁷⁷ BOA, MF.İBT. 400/29.

Eğitim yılı sonunda yapılan imtihanların ardından Maarif Nezaretine sunulmak üzere muallim-i evvel tarafından hazırlanan ve altında kaza ileri gelenlerinin imzasının bulunduğu cetvelde talebeyle dair birçok bilgiye yer verilmiştir. İmtihan cetvelleri incelendiğinde talebenin aldığı dersler ve başarı puanı dışında talebenin yaşı, memleketi, babasının ismi ve mesleği gibi bilgiler ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Genel olarak talebe profiline bakıldığında bölgede görev yapan kamu görevlilerinin ve ahalinin çocukları dışında Keskin'e yakın bölgelerde yaşayan ailelerin çocuklarının da mektebe kayıt yaptırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca her eğitim yılı sonunda haziran-ağustos ayları arasında genel imtihanların yapılmasından sonra Ankara Maarif Müdürlüğünden Maarif Nezaretine gönderilen yazıda imtihanların sorunsuz tamamlandığı ve bu vesile ile talebelerin Padişah'a hayır duasında buldukları da ifade edilmiştir.⁷⁹

Tablo 3. 1904-1913 Tarihleri Arasında Keskin Erkek Rüşdiye Mektebinde Verilen Dersler

Dönem	1. Sınıf Dersleri	2. Sınıf Dersleri	3. Sınıf Dersleri
R 1320 / M 1904 ⁸⁰	Kur'an-ı Kerim maa Tecvit, Arabi, İlmihal, Hesap, İlm-i Eşya, Coğrafya, Türkçe, Kıraat ve Hüsn-i Hat / 9 Ders	Kur'an-ı Kerim maa Tecvit, Arabi, Türkçe, İlmihal, Hesap, İlm-i Eşya, Rehber-i Farisi, Ziraat, Coğrafya, Kıraat, Sülüs ve Rika / 12 Ders	Kur'an-ı Kerim maa Tecvit, Ulum-ı Diniye, Ulum-ı Ahlak, Türkçe, Kitabet, İmla ve Kıraat, Arabi, Farisi, İlm-i Eşya, Hesap, Hendese, Coğrafya, Tarih, Hıfzıssıhha, Resim ve Hüsn-i Hat / 16 Ders
R 1322 / M 1906 ⁸¹	Kur'an-ı Kerim maa Tecvit, Ulum-ı Diniye, Ahlak, Nasihat, Sarf-ı Osmani, İmla ve Kıraat, Arabi, Hesap, Coğrafya ve Hüsn-i Hat / 9 Ders	Kur'an-ı Kerim maa Tecvit, Ulum-ı Diniye, Sarf-ı Osmani, İmla ve Kıraat, Arabi, Farisi, Malumat-ı ziraiye, Hesap, Coğrafya, Tarih İslam, Vezâif-i Etfâl, Resim ve Hüsn-i Hat / 13 Ders	Kur'an-ı Kerim maa Tecvit, Ulum-ı Diniye, Ulum-ı Ahlak, Sarf-ı Osmani, Kitabet, İmla ve Kıraat, Arabi, Farisi, Malumat-ı ziraiye, Hesap, Hendese, Coğrafya, Tarih, Hıfzıssıhha, Resim, Hüsn-i Hat ve Hüsn-i Hâl ve Hareket / 16+1 Ders
R 1323 / M 1907 ⁸²	Kur'an-ı Kerim maa Tecvit, Ulum-ı Diniye, Türkçe, Arabi, Hesap, Coğrafya, Ahlak, Nasihat, İmla ve Kıraat ve Hüsn-i Hat / 9 Ders	Kur'an-ı Kerim maa Tecvit, Ulum-ı Diniye, Türkçe, Arabi, Farisi, Hesap, Coğrafya, Ahlak, İmla ve Kıraat, Tarih, Malumat-ı Ziraiye, Resim ve Hüsn-i Hat / 13 Ders	Kur'an-ı Kerim maa Tecvit, Ulum-ı Diniye, Türkçe, Arabi, Kitabet, Farisi, Hesap, Coğrafya, Ahlak, Talim, İmla ve Kıraat, Tarih, Malumat-ı ziraiye, Resim, Hıfzıssıhha, Hüsn-i Hatt, Hıfzıssıhha, Hüsn-i Hâl ve Hareket / 16+1 Ders
R 1324 / M 1908 ⁸³	Kur'an-ı Kerim maa Tecvit, Ulum-ı Diniye, Türkçe, Arabi, Hesap, Coğrafya, Ahlak, Nasihat, Kıraat, İmla ve Hüsn-i Hat / 10 Ders	Kur'an-ı Kerim maa Tecvit, Ulum-ı Diniye, Türkçe, Arabi, Farisi, Hesap, Coğrafya, Ahlak, İmla ve Kıraat, Tarih, Malumat-ı Ziraiye, Resim ve Hüsn-i Hat / 13 Ders	Kur'an-ı Kerim maa Tecvit, Ulum-ı Diniye, Türkçe, Arabi, Kitabet, Farisi, Hesap, Coğrafya, Ahlak, Talim, İmla ve Kıraat, Tarih, Malumat-ı Ziraiye, Resim, Hendese, Hüsn-i Hatt, Hıfzıssıhha ve Hal ve Hareket / 16+1 Ders
R 1327 / M 1911 ⁸⁴	Kur'an-ı Kerim, Ulum-ı Diniyeden İlmihal, Türkçeden Sarf-ı Osmani, Arabi, Coğrafya, Hesap, Tarih İslam, İmla, Kıraat,	Kur'an-ı Kerim, Ulum-ı Diniye, Türkçeden Sarf-ı Osmani, Arabi, Farisi, Coğrafya, Hesap, Hendese, Tarih-i Osmani, İmla, Kıraat, Malumat-ı Medeniye, Hüsn-i Hatt,	Kur'an-ı Kerim, Ulum-ı Diniye, Türkçeden Sarf-ı Osmani, Arabi, Farisi, Coğrafya, Hesap, Hendese, Tarih-i Umumi, İmla, Kıraat, Malumat-Medeniye, Hüsn-i Hatt, Resim, Fransızca, Hal ve Hareket / 15+1 Ders

⁷⁸ BOA, MF.İBT. 440/19.⁷⁹ BOA, MF.MKT. 410/46., R 1314 / M 1898.⁸⁰ BOA, MF.İBT. 152/64.⁸¹ BOA, MF.İBT. 179/3.⁸² BOA, MF.İBT. 193/91.⁸³ BOA, MF.İBT. 211/91; BOA, MF.İBT. 220/24.⁸⁴ BOA, MF.İBT. 372/58.

	Malumat-1 Fenniye ve Hüsn-i Hat / 11 Ders	Resim ve Fransızca /15 Ders	
R 1328 / M 1912 ⁸⁵	Kur'an-1 Kerim, Ulum-1 Diniyeden İlmihal, Sarf-1 Osmani, İmla, Kıraat, Arabi, Malumat-1 Fenniye, Hesap, Coğrafya, Tarih İslam ve Hüsn-i Hat / 11 Ders	Kur'an-1 Kerim, Ulum-1 Diniye, Sarf-1 Osmani, İmla, Kıraat, Arabi, Farişi, Malumat-1 Medeniye, Hesap, Hendese, Coğrafya, Tarih-i Osmani, Fransızca, Resim ve Hüsn-i Hat / 15 Ders	Kur'an-1 Kerim, Ulum-1 Diniye, Sarf-1 Osmani, İmla, Kıraat, Arabi, Farişi, Malumat-1 medeniye, Hesap, Hendese, Coğrafya, Tarih-i Umumi, Fransızca, Resim, Hüsn-i Hat Hal ve Hareket / 15+1 Ders
R 1329 / M 1913 ⁸⁶	Kur'an-1 Kerim, Ulum-1 Diniyeden İlmihal, Sarf-1 Osmani, İmla, Kıraat, Arabi, Malumat-1 fenniye, Hesap, Coğrafya, Tarih İslam ve Hüsn-i Hat / 11 Ders	Kur'an-1 Kerim, Ulum-1 Diniye, Sarf-1 Osmani, İmla, Kıraat, Arabi, Farişi, Malumat-1 Medeniye, Hesap, Hendese, Coğrafya, Tarih-i Osmani, Fransızca, Resim ve Hüsn-i Hat / 15 Ders	Kur'an-1 Kerim, Ulum-1 Diniye, Sarf-1 Osmani, İmla, Kıraat, Arabi, Farişi, Malumat-1 Medeniye, Hesap, Hendese, Coğrafya, Tarih-i Umumi, Fransızca, Resim ve Hüsn-i Hat / 15 Ders

Rüşdiye mekteplerinin kuruluş amacıyla doğru orantılı olarak ağırlıklı olarak din bilgisi, güzel yazı ve sosyal bilimler alanından derslerin okutulduğu Keskin Rüşdiye Mektebinde yabancı dil olarak uzunca bir süre Arapça ve Farsça okutulmuş olsa da R 1327 / M 1911⁸⁷ tarihinden itibaren bu iki dilin yanında Fransızca ikinci ve üçüncü sınıflarda okutulmaya başlanmıştır. Genel olarak Keskin Erkek Rüşdiye Mektebinde belirli zaman dilimleri dışında bir muallim-i evvel görev yapmıştır. Bir muallimin bütün bu derslerin üstesinden gelmesinin zor olduğu aşikardır. Bu noktada sıklıkla Maarif Nezaretine bir muallim-i saninin tayini yönünde talep iletilmiş olsa da bütçenin zor durumu ileri sürülerek mahallince bir kaynak bulunursa bu tayine onay verileceği bildirilmiştir. Bu şartlar altında mektepte verilen eğitimin niteliği hakkında yorum yapılmak zor olsa da yıl sonuna ait imtihan cetvellerinden mektepteki liyakate dair önemli ipuçlarına ulaşılabilir. Bu nokta da üç sınıf üzerinden eğitim faaliyetini sürdüren Keskin Erkek Rüşdiye Mektebinde talebenin bir üst sınıfa geçmesi veya şهادetname alması için bütün imtihanlara girmesi ve en az 10 üzerinden 4 puan alması gerekmiştir. Şayet talebe 4'ün altında bir puan alırsa bir üst sınıfa geçmek veya şهادetnameye hak kazanmak için yükseltme sınavına girmek zorundadır.⁸⁸ Yükseltme sınavı sonunda aldığı notların toplamı talebenin o yıl içerisinde sınıftaki derecesini belirlemiştir. Yılsonu imtihanı ve yükseltme imtihanı neticesinde 4 ve üzeri puana ulaşamayan talebe kim olursa olsun sınıf tekrarı yapmıştır. Nispeten küçük bir bölgede ve yerli ahalinin dışında bölgedeki kamu görevlilerinin evlatlarının eğitim gördüğü bir kurumda muallimin herhangi bir tesir altında kalmadan tarafsız bir şekilde imtihanlarını tamamlayıp notlarını verdiğini göstermemiz açısından Muallim-i Evvel Abdülkerim Efendi'nin R 1323 / M 1907 tarihinde birinci sınıfa giden Mücteba adındaki oğluna sınıf tekrarı yaptırması oldukça dikkat çekicidir. O sıralarda 8 yaşında olan Mücteba'nın imla ve kıraat, hesap ve hüsn-i hat derslerinin her birinden 3 puan alarak sınıf tekrarı yapması ve babası Muallim-i Evvel Abdülkerim Efendi'nin bizzat kendi oğlunu sınıfta bırakması⁸⁹ eğitimin imkânsızlıklara rağmen ciddiye ve adil bir şekilde yapıldığını göstermektedir.

Genel olarak mektepte üç sınıf üzerinden eğitim gören talebelerin yaş aralığına bakıldığında talebelerin yaştan öte mektebe başlama ve kapasitelerine göre bir dağılımın olduğu görülmektedir. Şöyle ki kimi zaman bir üst sınıfta 14 yaşında bir talebe eğitim görmekteyken bir

⁸⁵ BOA, MF.İBT, 400/29.

⁸⁶ BOA, MF.İBT. 440/19.

⁸⁷ BOA, MF.İBT. 372/58.

⁸⁸ BOA, MF.İBT, 517/77.

⁸⁹ BOA, MF.İBT. 193/91.

veya iki alt sınıfta 16-17 yaşında biri eğitim görmektedir.⁹⁰ Bu tablonun oluşmasında ailelerin eğitime bakış açısı, dönemin ekonomik şartları ve aile reislerinin meslekleri gibi birçok etken belirleyici olmuştur. Bu üç nokta esas alındığında ekonomik anlamda yeterli gücü olmayan ve tüm aile fertlerinin iş hayatında olduğu aile yapılarında bir erkek çocuğunun 17-18 yaşına kadar eğitim görmesinin oldukça zor olduğu ifade edilebilir. Ancak yine de dönemin tüm ekonomik zorluklarına rağmen çocuklarının iyi bir eğitim görmesi ve devlet kadrosuna yerleşmesi için şartlarını zorlayan aileler olsa da özellikle hasat mevsiminde çocuklarını mektepten alan aileler de olmuştur. Nispeten ekonomik ve eğitim durumu daha iyi olan kamu görevlilerinin çocuklarının mektebe devamı noktasındaki en büyük engel babalarının başka bir bölgeye tayini olmuştur. Bu durumların dışında ailevi nedenlerden ötürü eğitimine ara vermek veya tamamen sonlandırmak zorunda kalanlar olmuştur. Gerek ekonomik ve gerekse ailevi nedenlerden dolayı eğitimine ara veren veya mektebi terk etmek zorunda kalan talebelerin durumu yıl sonu imtihan cetvelinde ayrıntılı olarak yazılarak Maarif Nezaretine bildirilmiştir. İmtihan cetvelleri incelendiğinde ekonomik açıdan sıkıntı yaşamayan veya tayin görmeyen ailelerin çocuklarının birinci sınıftan üçüncü sınıfa kadar eğitimlerine kesintisiz olarak devam ettikleri anlaşılmaktadır.⁹¹ Bu durum bölgede yaşayanların eğitime büyük önem verdiğini gösterir niteliktedir.

Genel olarak Keskin Erkek Rüşdiye Mektebine Müslüman ailelerin çocukları devam etmiş olsa da mektepte çok az sayıda Gayrimüslim eğitim görmüştür. Ağırlıklı olarak İslam'a dair derslerin müfredatta yer aldığı bir okulda Gayrimüslimlerin bütün dersleri alıp almayacağı önemli konuların başında gelmiştir. Bu noktada devlet yöneticileri oldukça hoşgörülü bir tutum sergileyerek günümüzde de benzeri yaşanan bir yaklaşımla Gayrimüslim talebelerini Kur'an-ı Kerim ve Ulum-ı Diniye derslerinden muaf tutmuştur.⁹² Mektep içerisinde Müslüman ve Gayrimüslim çocukların bir arada eğitim görmesi toplumdaki hoşgörüyü göstermesi açısından da oldukça önemlidir.

Zamanla öğrenci sayısını arttıran Keskin Erkek Rüşdiye Mektebinde öğrencinin ihtiyacı doğrultusunda müfredat içerisinde yer alan derslerin materyallerinin temin edilmesi gerekmektedir. Bu noktada gerekli olan kitap ve risalelerin ismi ve adedini belirten pusulalar Ankara Maarif Müdürlüğünden Maarif Nezaretine gönderilmiştir.⁹³ Ankara'dan gelen talep doğrultusunda Maarif Nezaretinin bünyesine bağlı olan ve ülke genelinde rüşdiye mekteplerinin yaygınlaşmasıyla birlikte ihtiyaç duyulan kitapların karşılanması noktasında bir lojistik merkeze dönüşen Maarif Kütüphanesi'nde⁹⁴ mevcut olan onlarca kitap ve risale bir sandığa doldurulup mühürlenerek postayla Keskin'e gönderilmiştir.⁹⁵ Derslerde okutulacak kitap ve risale gibi kaynakların temin edilmesinden sonra yine derslerde kullanılacak yardımcı materyallerin temini gerekmektedir. Bu noktada en çok ihtiyaç duyulan yardımcı materyallerin başında coğrafya dersinde kullanılan haritalar gelmiştir. İhtiyaç duyulan haritaların neler olduğu ve kaç adet gerektiği Ankara Maarif Müdürlüğü tarafından Maarif Nezaretine bildirilmiştir. R 1305 / M 1889 tarihinde Ankara Maarif Müdür tarafından Maarif Nezaretine gönderilen yazıda, Keskin Rüşdiye Mektebinin öğrencilerinin günden güne teksir ettiği (çoğalttığı) hâlde mektep açıldığından beri mektebe harita alınmadığından şakirdanın geride kaldığının anlaşıldığı, bu durumun hoş karşılanmayacağından Keskin Rüşdiye Mektebi ve vilayet dâhilinde haritası olmayan ve yıpranmış (fersude) olan mekteplere gönderilmek üzere kıtaat-ı hamse (beş kıta) haritasından beş takım haritanın gönderilmesini talep etmiştir. Bu talep üzerine konu Meclis-i Maarif tarafından ele alınarak haritaların üzeri mühürlü kutulara konularak postayla

⁹⁰ BOA, MF.İBT, 440/19.

⁹¹ BOA, MF.İBT. 193/91.

⁹² BOA, MF.İBT. 152/64; BOA, MF.İBT. 440/19.

⁹³ BOA, MF.MKT. 49/52; BOA, MF.MKT. 60/27.

⁹⁴ Bahri Ata, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bir Ders Araç ve Gereçleri Lojistik Merkezi: Maarif Kütüphanesi (1872-1895)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, (2009), 30.

⁹⁵ BOA, MF.MKT. 49/52.

gönderilmesine karar verilmiştir. İlerleyen süreçte Ankara Maarif Müdürü tarafından Maarif Nezaretine gönderilen yazıda, istenilen haritaların mühürlü paketler hâlinde geldiği ve paketlerin kendisinin de arasında bulunduğu şahitlerin huzurunda açıldığı ancak Avrupa, Afrika ve Avustralya haritaları mevcut olsa da beş kıta Asya haritasının paketten çıkmadığı belirtilerek bunun üzerine postanede paketler araştırılmış olsa da haritanın bulunamadığı ifade edilmiştir. Yapılan muhabere neticesinde Asya haritasının mevcudunun kalmadığından gönderilemediği ve tekrar basımı yapıldıktan sonra haritanın gönderilebileceği belirtilmiştir.⁹⁶

Kullanıma bağlı olarak haritaların yıpranması veya yırtılarak tamamen kullanılmaz bir hâle gelmesinden dolayı bir müddet sonra tekrar Maarif Nezaretine harita temini noktasında başvuru olmuştur. Çoğu zaman depoda olan haritalar zaman kaybetmeksizin gönderilmiş olsa da istenilen haritaların mevcut olmaması ve basımın geç yapılacak olmasından dolayı talebelerin eğitimlerinin aksamaması adına talep edilen haritaların dışarıdan satın alınması gündeme gelmiş ve bu konuda bir fiyat araştırılması yapılması alt komisyonlara bildirilmiştir. Ancak istenilen haritaların dışarıdan temini her zaman mümkün olmamıştır. R 1320 / M 1905 tarihinde Ankara Maarif Müdürü tarafından Maarif Nezaretine gönderilen yazıda, Keskin Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli tarafından mektepteki haritaların pek çoğunun yıprandığından talebelerin bundan istifade edemediğinden bahisle bir takım Avrupa ve Asya haritasıyla birlikte bu iki kıtadaki memleketleri gösteren haritanın talep edildiği bildirilmiştir. Talep üzerine Maarif Nezareti içerisinde yapılan yazışmada şimdilik kitap ambarında Avrupa ve Afrika haritaları bulunduğu bahsi geçen haritaların tabolundukça gönderilmesi dışında talep edilen Asya, Rumeli ve Anadolu haritaların hariçten kaç kuruşa satın alınabileceğinin mübayaa komisyonuna sorulması istenmiştir. Bunun üzerine komisyondan gönderilen cevapta bahsi geçen haritaların mevcut olmadığından satın alınamayacağı bildirilmiştir. Bu yazışmalar neticesinde şimdilik kitap ambarında mevcut bulunan Avrupa kıtasına ait bir haritanın postaya teslim edildiği diğer istenilen haritaların da tabolundukça gönderileceği Ankara Maarif Müdürlüğüne bildirilmiştir.⁹⁷

3. Keskin Erkek Rüşdiye Mektebinde Muallim-i Evvel Yusuf Ziyaeddin Efendi Merkezinde Muallim-i Evvelik Mücadelesi

Ahmet Şükrü Efendi'nin R 1292 / M 1876 tarihinde muallim-i sani olarak görevlendirilmesinden bir sene sonra bu göreve Yusuf Ziyaeddin Efendi mektebe muallim-i sani olarak tayin kılınmıştır. Belgelerden takip edebildiğimiz kadarıyla babasının bölgedeki nüfuzu sayesinde 24 Teşrinievvel 1293 / M 5 Kasım 1877 tarihinde rüşdiye mektebine 320 kuruş maaşla muallim-i sani olarak atanan ve uzunca bir süre muallimi-i sani olarak görevini sürdüren⁹⁸ Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin R 24 Eylül 1305 / M 6 Ekim 1899 tarihinde 500 kuruş maaşla muallim-i evvel rütbesine yükseltilmiştir.⁹⁹ Keskin Rüşdiye Mektebinin açılmasında kısa bir süre sonra göreve başlayan ve o günden itibaren kesintisiz olarak mektepte görev yapan Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin muallimlikte geçen süresi bir nevi mektebin tarihi olmuştur. Bölgedeki nüfuzu sayesinde sadece mektepteki meselelerle ilgilenmediği anlaşılan Yusuf Ziyaeddin Efendi hakkında zaman zaman bölgedeki diğer işlere karıştığı veya kendi hususi işleriyle meşgul olarak asli vazifesi olan mekteple ilgilenmediğine dair şikâyetler söz konusu olmuştur. Nispeten önemsiz sayılabilecek şikâyetlerde Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin çevre rüşdiye mekteplerindeki muallim-i sani kadrolarıyla becayışı düşünülse de kendisinin bölgenin yerlisi olması hasebiyle becayışe sıcak bakmayacağından sadece uyarıda bulunulması şayet uyarıyı dikkate almazsa görevden azledilmesi istenmiştir.¹⁰⁰ Nispeten sözlü uyarıyla çözüme kavuşturulabilecek şikâyetlerin dışında kimi zaman çok daha ciddi iddialar söz konusu olmuştur. Belki de bu suçlamalardan en ağırı hakkındaki cebren fiil-i livata iddiası olmuştur. R

⁹⁶ BOA, MF.MKT, 114/38; BOA, MF.MKT, 116/37.

⁹⁷ BOA, MF.MKT. 860/22.

⁹⁸ *Salname-i Vilayet-i Ankara, H 1299 / M 1882, Def'a 10, (Ankara: Vilayet Matbaası), 117.*

⁹⁹ BOA, MF.MKT. 420/26.

¹⁰⁰ BOA, MF.MKT. 71/52.

24 Kânunuevvel 1303 / M 5 Ocak 1888 tarihinde Kırşehir Sancağı Mutasarrıflığına gönderilen yazıda, Keskin Rüşdiye Mektebi Muallim-i Sanisi Yusuf Ziyaeddin Efendi hakkında mektep şakirdanından Halil, Ahmed, Mustafa, İsmail, Nuri ve Süleyman mühürleriyle gönderilen şikâyet yazısında Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin geceleri şakirdana cebren fiil-i livatada bulunduğu yönündeki iddiaların araştırıldığı, Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin kaza halkı tarafından bilinen bir kişi olduğu ve hakkındaki iddiaların asılsız olduğu belirtilmiştir.¹⁰¹ Yusuf Ziyaeddin Efendi hakkındaki suçlamaların aslı var mıdır bilinmez ama bölgede nüfuz sahibi olması hakkındaki suçlamalardan aklanmasında ne kadar etkili olduğu tartışma konusudur.

Bu olaydan sonra uzunca bir süre adına arşiv kayıtlarında tesadüf etmediğimiz Yusuf Ziyaeddin Efendi R 1316 / M 1900 tarihinde taltif meselesiyle tekrar karşımıza çıkmıştır. Yusuf Ziyaeddin Efendi R 25 Nisan 1316 tarihinde Maarif Nezaretine gönderdiği ve ekinde her biri farklı sınıfta olan üç şakirdanın hat numunelerinin de olduğu arzuhâlinde 22 seneden beri rüşdiye mektebinde muallimlik görevini ifa ettiğini bu süre zarfında şakirdanın talim ve terbiyelerine çok dikkat ederek birçok şakirdan yetiştirdiğini ve 10 seneden beri de maarif komisyon azalığında bulunduğunu ve kaza dâhilindeki mekteb-i iptidailerin ıslahı için uğraştığından bahisle emeğine karşılık kendisinin münasip surette taltif edilmesini talep etmiştir. Bu talep üzerine R 1313 / M 1897 senesi imtihan cetveline bakıldığı bahsi geçen sene içerisinde 23 talebe mevcut olup bunlardan 3 tanesinin şهادetname aldığından anlaşıldığından taltife hak kazanmadığı bildirilmiştir.¹⁰² Bu denemesinden istediği sonucu elde edemeyen Yusuf Ziyaeddin Efendi bölgedeki nüfuzunu da kullanarak R 8 Teşrinievvel 1317 / M 21 Ekim 1901 tarihinde bölge ileri gelenlerinin imzasıyla Ankara Vilayetine konu hakkında bir yazı gönderilmesini sağlamıştır. Yazıda, Keskin Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin 24 seneden beri Keskin'de muallimlikte bulunarak vazifesini layıkıyla yerine getirdiği ayrıca kaza dâhilindeki pek çok muallim ve şakirdanı yetiştirdiğinden kendisine dördüncü rütbeden Mecidî nişanı verilmesi yönünde 45 numaralı mazbatanın daha önceden Maarif Nezaretine gönderilmesine rağmen henüz bir cevap gelmediği belirtilerek hüsn-i ahlak sahibi olduğunu belirttikleri Yusuf Ziyaeddin Efendi'ye nişanın verilmesini talep etmişlerdir.¹⁰³

Mecidî nişanı talebinden kısa bir süre sonra bölgede Yusuf Ziyaeddin Efendi için işler hiç iyi gitmemiş ve akabinde bölgeden uzaklaştırılmasına neden olacak şikâyetler gündeme gelmiştir. R 13 Ağustos ve 1 Eylül 1318 / M 26 Ağustos ve 14 Eylül 1902 tarihlerinde Ankara Vilayetinden Maarif Nezaretine gönderilen yazılarda, Keskin kazası Rüşdiye Muallim-i Evveli Yusuf Efendi'nin bölgenin yerlisi ve nüfuz sahibi olduğu ve mektebin kuruluşundan itibaren memuriyete devam etmekle beraber hükümetin işlerine müdahale etmesinden¹⁰⁴ dolayı maaşına müsavi Çorum dâhilinde Osmancık kazası muallim-i evveli ile becayişlerine izin verilmesinin R 3 Ağustos 1318 / M 16 Ağustos 1902 tarihinde arz olunduğu ifade edilmiştir. Bunun üzerine Yusuf Efendi'nin Keskin'de kalmasının caiz olmayacağını Meclis-i Maarif tarafından münasip görüldüğü ifade edilerek muhasebe ve sicil şubesinde gerekli muamelenin yapılması istenmiştir. Yazı üzerine Keskin kazası Rüşdiye Muallim-i Evveli Yusuf Efendi ve Osmancık kazası Rüşdiye Muallim-i Evveli Ahmed Hamdi Efendi'nin sicil-i ahval şubesindeki işlerinin halledildiği ve maaşları konusunda muhasebe tarafından gerekli işlemler başlatıldığı Ankara Vilayetine bildirilmiştir. Alınan bu karar sonrası Yusuf Ziyaeddin Efendi Maarif Nezaretine gönderdiği telgrafta kendisinin sebepsiz yere Osmancık'a becayişinin yapıldığını ve bu sebepten mağduriyet yaşadığını belirterek eski görev yerinde kalmayı talep etmiştir. Gelen bu talep üzerine Maarif Nezaretinden R 9 Kânunusani 1318 / M 22 Ocak 1903 tarihinde Ankara Maarif Müdürlüğüne gönderilen cevap yazısında Keskin Rüşdiye Mektebi Mektebi Muallimi Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin eski görev yerinde kalmasının uygun olmayacağı ve bir an evvel yeni görev yeri olan Osmancık'a gitmesi gerektiği şayet yeni görev yerine gitmezse Yusuf Ziyaeddin

¹⁰¹ BOA, MF.İBT. 21/23; BOA, MF.İBT. 21/54.

¹⁰² BOA, MF.MKT. 506/33.

¹⁰³ BOA, MF.MKT. 587/34.

¹⁰⁴ BOA, MF.İBT. 124/9.

Efendi'nin müstafî sayılacağı net bir şekilde belirtilmiştir.¹⁰⁵ Bu cevap üzerine Yusuf Ziyaeddin Efendi R 18 Kânunusani 1318 / M 31 Ocak 1903 tarihinde Maarif Nezareti Mekatib-i Rüşdiye İdaresine başvurarak kendisine isnat edilen suçlamaların vilayetçe araştırılmasını, şayet araştırma neticesinde suçluluğu kanıtlanırsa karara razı olduğunu ifade etmiştir. Ancak Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin suçluluğu sabit görüldüğünden becayış kararından dönülmemiştir.¹⁰⁶

Verilen becayış kararı Yusuf Ziyaeddin Efendi kadar Osmancık kazası Rüşdiye Muallim-i Evveli Ahmed Hamdi Efendi'yi de rahatsız etmiş ve kendisine yapılmış bir haksızlık olarak gördüğü bu karardan dönülmesi için girişimlere başlamıştır. Ahmed Hamdi Efendi tarafından R 26 Kânunusani 1318 / M 8 Şubat 1903 tarihinde Maarif Nezaretine gönderilen yazıda, yirmi seneden beri bilaşikâyet vazifesini ifa ettiğini Keskin'e becayışıyla birlikte kendisinin mağdur olduğundan bahisle bu konuda adaletli bir yaklaşım beklediğini ve Osmancık'ta memuriyetine devam etmek istediğini ifade etmiştir. Hamdi Efendi'nin nispeten haklı görülebilecek talebi Mekatib-i Rüşdiye İdaresi tarafından R 25 Mart 1319 / M 7 Nisan 1903 tarihinde kabul edilerek sebepsiz yere Ahmed Hamdi Efendi'nin Keskin'e becayışla gönderilmesinin uygun olmayacağından Yusuf Efendi'nin Osmancık yerine Konya Vilayeti dâhilindeki Kadınhanı Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evvelliğine naklinin yapılarak muhasebe ve sicil şubesinde gerekli muamelenin yapılması ve ilgili yerlere gerekli tebligatın yapılması istenmiştir.¹⁰⁷ Ayrıca Yusuf Efendi'nin Kadınhanı'na naklinden sonra Keskin Rüşdiye Mektebine bir muallim-i evvelin tayin kılınması ve bu süre zarfında şakirdanın mağdur olmaması adına bir vekil muallimin görevlendirilmesi istenmiştir. Aynı tarihte Konya Maarif Müdürlüğüne gönderilen yazıda Kadınhanı Rüşdiye Mektebinin boşta olan muallim-i evvelliğine Yusuf Efendi'nin naklen tayin edildiği ve harcırahının ödenmesi için gerekli işlemlerin başlatıldığı ifade edilmiştir.¹⁰⁸ Ancak bu gelişmeler yaşanırken aralarında Osmancık Kaymakamı ve bölge ileri gelenlerinin imzasının da yer aldığı yazı R 3 Nisan 1319 / M 16 Nisan 1903 tarihinde Maarif Nezaretine gönderilmiştir. Gönderilen yazıda Osmancık Rüşdiye Mektebinin küşadından beri muallimlik görevini ifa eden Ahmed Hamdi Efendi'nin görevinde yetersiz olduğu, şakirdanın iptidai mektepte öğrendiklerinden ileri gidemeyerek ancak isimlerini yazabilecek kadar Türkçe ve yetersiz seviyede hesap bilgisine sahip olduğu ve hatta şehadetname alanların bile nimet-i maariften bihaber oldukları ifade edilmiştir. Ancak bir buçuk ay önce mektebe muallim-i evvel olarak gelen Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin şevkle görevini ifa ettiği ve onun sayesinde maarifin nimetlerinin yavaş yavaş anlaşıldığı belirtilerek Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin Osmancık'ta kalmasını talep etmişlerdir.¹⁰⁹

Osmancık'tan kendisi aleyhine gönderilen yazıdan iki gün sonra R 5 Nisan 1319 / M 18 Nisan 1903 tarihinde Ahmed Hamdi Efendi'nin Osmancık Muallim-i Evveli imzasıyla Maarif Nezaretine gönderdiği yazıda, kendisinin yirmi senedir birinci ve ikinci sınıf taşra rüşdiye mektepleri muallim-i evvelliği görevinde bulunduğunu ve şu vakte kadar hiçbir şikâyet almadan vazifesini ifa ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca kendisinin hat muallimliği görevini de üstlenerek 485 kuruş maaşla Osmancık Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliği ifa ettiğini ancak Ankara Maarif Müdürlüğünden kendisine becayışın tebliğinden hat muallimliği maaşının başkasının üzerinde olduğundan kendisinin sıkıntı çektiğinden hat muallimliğinin de kendi uhdesinde bırakılmasını talep etmiştir.¹¹⁰ Bu yazı üzerine Osmancık Kaymakamlığı tarafından Ankara Maarif Müdürlüğüne R 27 Mayıs 1319 / M 9 Haziran 1903 tarihinde gönderilen yazıda Ahmed Hamdi Efendi'nin Keskin'e becayışının yapılmasından sonra uhdesinde olan rika muallimliklerine mahallince Osmancık Mektebi-i İptidai Muallimi Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin R 16 Şubat 1318 / M 1 Mart 1903 tarihinde tayin kılındığı belirtilmiştir. Ahmed Hamdi

¹⁰⁵ BOA, *MF.MKT.* 687/36.

¹⁰⁶ BOA, *MF.MKT.* 690/11.

¹⁰⁷ BOA, *MF.MKT.* 695/46.

¹⁰⁸ BOA, *MF.MKT.* 676/85.

¹⁰⁹ BOA, *MF.MKT.* 719/59.

¹¹⁰ BOA, *MF.MKT.* 676/85.

Efendi'nin talebi üzerine her iki muallimden de rika ve sülüs numunelerinin alındığı ve yapılan incelemede Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin hat numunelerinin daha başarılı olduğunun anlaşıldığı ve böyle başarılı bir zat dururken başka birine hat muallimliğinin verilmesinin ne kadar doğru olacağı ifade edilerek hat muallimliğinin Mekteb-i İptidai Muallimi Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin üzerinde kalmasını talep edilmiştir. Bu talep üzerine Ankara Maarif Müdürlüğünden Maarif Nezaretine gönderilen yazıda Ahmed Hamdi Efendi'nin becayişle Keskin'e gitmeyip Osmancık'ta eski görev yerinde kaldığı ancak talebe adına hangi muallimin daha faydalı olacağına karar vermek adına iki muallimden alınan numunelerin takdim kılındığı belirtilmiştir. Nezaretten gönderilen cevapta alınan hat numuneleri incelendiğinde Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin daha başarılı olduğu belirtilmiş olsa da Yusuf Ziyaeddin Efendi'ye ait numunelerin komisyon tarafından tasdik edilmeden gönderildiği belirtilerek her iki muallime yeniden birer satır rika ve sülüs yazdırılarak tasdikli bir şekilde tekrar gönderilmesi istenmiştir.¹¹¹

R 28 Nisan 1319 / M 11 Mayıs 1903 tarihinde Ankara Vilayetinden Maarif Nezaretine gönderilen yazıdan yaklaşık bir buçuk ay önce Yusuf Efendi'nin Osmancık'a becayişi yapılmış olsa da becayişin gerçekleşmediği ve Yusuf Efendi'nin Kadınhanı'na naklinin gerçekleştiği bu sebepten Keskin'deki muallimliğinin boşta kaldığı belirtilmiştir. Boşta kalan Keskin Mekteb-i Rüşdiye muallimliğine Beypazarı'nda ahaliyi tahrik ederek birbirine düşürdüğü bilinen ve orada kalmasının uygun olmayacağı belirtilen Beypazarı Rüşdiye Muallimi Kadri Efendi'nin tayin edilmesi onun yerine de Beypazarı'na Yusuf Efendi'nin gönderilmesinin uygun olacağını Ankara Maarif Müdüriyetinden ifade edildiği belirtilmiştir. Keskin ve Beypazarı Rüşdiye muallimlerinin becayişi söz konusuysen Yusuf Ziyaeddin Efendi boş durmayarak ilk etapta Kadınhanı'na yapılan tayinini durdurmak ve tekrar Keskin'e dönmek için R 13 Nisan 1319 / M 26 Nisan 1903 tarihinde Osmancık Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli¹¹² ve R 27 Mayıs 1319 / M 9 Haziran 1903 tarihinde de Kadınhanı Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli imzasıyla göndermiş olduğu telgrafta, Kadınhanı Rüşdiye Mektebine tayininin çıkmasından dolayı mağduriyet yaşayacağından, eski memuriyeti olan Keskin'e tayin edilmesinin veyahut Keskin'e tayini olmazsa Osmancık'taki vazifesinde bırakılmasını talep ederek ve meselenin Meclis-i Maarifte görüşülmesini istemiştir. Hemen hemen aynı tarih aralığında (R 20 Nisan 1319 / M 3 Mayıs 1903) Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin bölgedeki nüfuzunun etkisi var mıdır bilinmez Keskin Kaza İdare Meclis'i ve Keskin Daire-i Askeriyeden gönderilen yazılarda Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin fevkalade hizmetlerinin olması dışında bölge ahali ve şakirdan tarafından çok sevildiği ifade edilerek Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin boşta kalan Keskin Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evvelik kadrosuna tekrar tayinini talep etmişlerdir.¹¹³ Yusuf Ziyaeddin Efendi ve Keskin İdare Meclisi ve Daire-i Askeriyeden gelen talepler üzerine yapılan görüşme neticesinde Kadınhanı'na nakli yapılan muallimin tekrar Keskin'e iadesinin mümkün olmayacağı ve Osmancık'taki vazifesine devam meselesinin ise Konya Maarif Müdüriyetinin oluruyla mümkün olabileceği ifade edilmiştir.¹¹⁴ Bu cevaptan kısa bir süre sonra R 30 Haziran 1319 / M 13 Temmuz 1903 tarihinde Kadınhanı Rüşdiye Mektebi Muallimi Evveli imzasıyla Yusuf Ziyaeddin Efendi tarafından Maarif Nezaretine gönderilen başka bir yazıda, kendisinin sebepsiz yere ilk olarak Osmancık'a ve bir buçuk ay sonra da Kadınhanı'na görevlendirilmesinden dolayı mağdur olduğunu R 28 Nisan 1319 / M 11 Mayıs 1903 tarihinde Beypazarı'na nakli konusunda Ankara Vilayetinden bir yazı gönderilmiş olsa da henüz bir gelişme olmadığını belirtmiştir. Yazının devamında Kadınhanı'nın memleketi olan Keskin'e uzaklığından bahsederek ailesinin tamamını Kadınhanı'na nakline vaktinin yetmediğini ve gelir gelmez kendisinin Kadınhanı'nın ab-ı havasına imtizaç edemediğinden dolayı hastalıktan başını kaldıramadığını burada

¹¹¹ BOA, MF.MKT. 735/60.

¹¹² BOA, MF.İBT. 132/103.

¹¹³ BOA, MF.MKT. 719/59.

¹¹⁴ BOA, MF.İBT. 135/5.

memuriyetini devam ettiremeyeceğinden Ankara Vilayeti dâhilinde münasip bir mektebe tayinini istirham etmiştir.¹¹⁵

Aradan geçen zaman zarfında Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin ısrarlı girişimlerine rağmen bu talebi kabul görmemiştir. Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin kesin suretle Kadınhanı'na nakli gerçekleşikten sonra boşta kalan Keskin Mekteb-i Rüşdiye Muallim-i Evvelliğine Hafik Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli Hacı Tevfik Efendi'nin tayin talebi olmuştur. Bu talep üzerine Tevfik Efendi'nin tercüme-i hal varakasını göndermesi istenmiştir. Her ne kadar tercüme-i hâli gönderilmemiş olsa da Hafik Kaymakamı ve muavininin de aralarında bulunduğu heyetin imzasıyla gönderilen yazıda Hacı Tevfik Efendi'nin birçok şakirdanın yetiştirilmesi dışında kaza dâhilindeki mekteb-i iptidai muallimlerinin durumlarını tetkik ve teftiş ederek maarife sadakatle hizmet ettiği bildirilerek ahlak sahibi olduğuna şahitlik edilen Hacı Tevfik Efendi'nin terfi ve taltifi hususunda görüş bildirilmiştir.¹¹⁶ Tevfik Efendi hakkında gelen olumlu görüş neticesinde R 1 Nisan 1319 / M 14 Mayıs 1903 tarihinde Keskin Rüşdiye Mektebine muallim-i evvel olarak tayin edilerek¹¹⁷ tatil vaktinde terhisinin yapılacağı bildirilmiştir.¹¹⁸ Ancak tayinden kısa bir süre sonra R 15 Eylül 1319 / M 28 Eylül 1903 tarihinde Hacı Tevfik Efendi tarafından Maarif Nezaretine gönderilen yazıda, kendisinin otuz beş yaşından beri muallim-i evvellikle meşgul olduğu ve bu kere Keskin kazası Rüşdiyesi muallimliğinde istihdam edilmiş olsa da gelir gelmez Keskin'in havasına ve suyuna alışamadığını ve ayrıca yirmili yaşlarında oğlunun vefat etmesinden ve eşinin rahatsızlığından dolayı ailesinin yanında olması gerektiğinden bahisle emektarlığına hürmeten münhal bulunan Avanos Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine naklini talep etmiştir. Yapılan yazışma neticesinde bahsi geçen kadronun münhal olmamasından dolayı bu talebin gerçekleşmeyeceği ancak münasip bir yere naklin gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir.¹¹⁹ Yazışmanın yapıldığı tarihlerde Develi Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli Salih Efendi'nin vefatı olması Hacı Tevfik Efendi'nin Avanos'a naklinin önünü açmıştır. Avanos'ta ahali ile pek arasının olmadığı ifade edilen Avanos Rüşdiye Mektebi Muallim-i Abdülvahab Efendi'nin münhal kalan Develi Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliği kadrosuna naklinden sonra Hacı Tevfik Efendi'nin Avanos Rüşdiye Mektebine muallim-i evvel olarak tayini gerçekleşmiştir.¹²⁰

Hacı Tevfik Efendi'nin Avanos'a naklinden sonra münhal kalan Keskin Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliği görevi için nispeten Keskin'e uzak sayılabilecek yerlerden de talep yazıları Maarif Nezaretine ulaşmıştır. Bu kadroya talip olanlardan biri de Aydın Vilayeti dâhilindeki Birgi kazası Rüşdiye Mektebi ulum-ı diniye ve lisaniye muallimi Yusuf Efendi'dir. R 23 Teşrinisani 1319 / M 6 Aralık 1903 tarihinde gönderdiği yazıda Meclis-i Maarif tarafından yapılan imtihanda 3. derece rüşdiye mektebi muallim-i evvelliğine hak kazandığından bahisle Ankara Vilayeti dâhilinde açık olan Keskin Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine tayinini talep etmiştir. Ancak R 15 Kânunuevvel 1319 / M 28 Aralık 1903 tarihinde talebe verilen cevapta bahsi geçen kadronun açık olmadığı ifade edilerek talebe olumsuz yanıt verilmiştir.¹²¹

Açıkta kalan muallim-i evvel kadrosu için başka yerlerden talepler gelirken Yusuf Ziyaeddin Efendi'de boş durmayarak tekrar harekete geçmiştir. Ancak öncesinden farklı olarak bölgedeki nüfuzunu da kullanarak başta Keskin Kaymakam vekili olmak üzere bölgenin ileri gelenlerin talebi doğrultusunda geri dönmeyi planlamıştır. R 17 Kânunuevvel 1319 / M 30 Aralık 1903 tarihinde başta Keskin kazası kaymakam vekili olmak üzere Keskin ileri gelenleri tarafından Maarif Nezaretine gönderilen telgrafta Avanos'a nakli gerçekleştirilen Tevfik Efendi'nin yerine önceden bölgede muallimlik yapan Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin nakli talep

¹¹⁵ BOA, *MF.MKT.* 676/85.

¹¹⁶ BOA, *MF.MKT.* 715/63.

¹¹⁷ BOA, *MF.MKT.* 705/17.

¹¹⁸ BOA, *MF.İBT.* 146/33.

¹¹⁹ BOA, *MF.İBT.* 139/1; BOA, *MF.İBT.* 139/28.

¹²⁰ BOA, *MF.MKT.* 714/53.

¹²¹ BOA, *MF.İBT.* 141/41; BOA, *MF.İBT.* 141/96; BOA, *MF.İBT.* 142/64.

edilmiştir. Bu talep üzerine R 21 Kânunuevvel 1319 / M 3 Ocak 1904 tarihinde verilen cevapta Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin hakkındaki şikâyetten ötürü tebdil edildiği dolayısıyla tekrar Keskin'de belirtilen muallimliğe tayininin mümkün olmayacağı belirtilmiştir.¹²²

Tevfik Efendi'nin Avanos'a tayininden sonra boşalan Keskin Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli kadrosu için R 21 Kânunuevvel 1319 / M 3 Ocak 1904 tarihinde Ankara Maarif Müdürlüğünden Maarif Nezaretine gönderilen yazıda ihtisas sahibi olduğu ve Mucur'da başarıyla görevini yerine getiren Mucur Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli Osman Efendi'nin ismi önerilmiştir.¹²³ Bu yazı üzerine Osman Efendi'nin tayinin uygun olacağı ve meselenin Meclis-i Maarife havale edileceği belirtilmiştir. Osman Efendi'nin Keskin Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli olarak önerilmesinden kısa bir süre sonra daha önceden Mudurnu Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelik kadrosuna başvuran ancak kadronun dolu olmasından dolayı olumsuz cevap alan¹²⁴ Radovişte Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli Abdülkerim Efendi'nin başvurusu olmuştur.¹²⁵ H 1281 / M 1864 tarihinde Ürgüp'te çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen¹²⁶ ve R 1309 / M 1893 tarihinde Darülmallimîn'den çıkarak Kosova Vilayetine bağlı Radovişte Rüşdiye Mektebinde 450 kuruş maaşla¹²⁷ göreve başladığı bilinen muallim-i evvel Ürgüplü Abdülkerim Efendi¹²⁸ hakkında R 5 Haziran 1319 / M 18 Haziran 1903 tarihinde içki meselesinden dolayı bir şikâyet olsa da yürütülen soruşturma neticesinde suçlamaların asılsız olduğu anlaşılmıştır.¹²⁹ Hakkındaki suçlamalar ve bu olaydan bir ay öncesinde tatil vaktini memleketi olan Ürgüp'te geçirme talebine olumsuz yanıt almanın¹³⁰ da etkisiyle Abdülkerim Efendi R 2 Teşrinisani 1319 / M 15 Kasım 1903 tarihinde tekrar Maarif Nezaretine başvurarak kendisinin on seneden beri Radovişte'de muallim-i evvel olarak görevini ifa etse de ailesiyle birlikte Radovişte'nin havasına ve suyuna alışamadıkları ve yedi nüfustan ibaret olan ailesinin Radovişte'de keyifsiz bir şekilde yaşadığından bunca yıllık hizmetine ve emektarlığına merhameten memleketi olan Ürgüp'ün yakınında bulunan Ankara, Hüdavendigâr veya Konya Vilayetleri dâhilindeki bir rüşdiye mektebi muallim-i evvelliği kadrosuna naklini istemiştir. Bu talep üzerine Ankara Vilayeti dâhilinde açık olan Keskin Rüşdiyesi muallimliğine naklinin münasip olacağı bildirilmiştir.¹³¹ Ancak bu sırada Kastamonu Vilayeti dâhilinde yer alan Araç Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli Rasim Rıfat Efendi'nin de ismi Keskin Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli olarak geçmiştir. Rasim Rıfat Efendi'nin hiç hesapta yokken Keskin için isminin geçmesinde hakkındaki iddialar etkili olmuştur. İddialara göre Rasim Efendi R 12 Teşrinievvvel 1319 / M 13 Ekim 1903 tarihinde Redif Çavuşu Veli Efendi'nin mahdumu Cemal Efendi'yi kahvehaneden alarak hanesine götürdüğü burada Cemal Efendi'ye zikr-i müstehcen icrasını teklif ettiği ve o sırada gelen ihbar üzerine aralarında memurların da olduğu kalabalık bir grup haneye giderek Cemal Efendi'yi evden çıkarmışlardır. Cemal Efendi'nin de sorgusunda bunu doğrulaması üzerine ahalinin artık Rasim Rıfat Efendi'nin olduğu mektebe evlatlarını göndermeyeceğinden Rasim Rıfat Efendi'nin Araç'ta kalmasının caiz olmayacağını Araç İdare Meclisi tarafından bildirildiği ve bunun üzerine Kastamonu Vilayetinden Rasim Rıfat Efendi'nin münhal olan Keskin Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evvelliğine naklinin uygun olacağı yönünde Maarif Nezaretine bir yazı gönderilmiştir.¹³² Ancak süreç içerisinde birçok muallimin ismi geçmesine rağmen bir türlü muallim-i evvelik kadrosuna tayin gerçekleşmemiştir. Ankara Vilayetinden Maarif Nezaretine gönderilen yazıda şakirdanın yaşanan belirsiz durumdan olumsuz yönde etkileneceği ifade edilerek muallim-i evvelik için Mucur'dan Osman Efendi'nin

¹²² BOA, *MF.İBT.* 142/80; BOA, *MF.İBT.* 142/97.

¹²³ BOA, *MF.İBT.* 143/45.

¹²⁴ BOA, *MF.İBT.* 115/25.

¹²⁵ BOA, *MF.İBT.* 144/107.

¹²⁶ BOA, *DH. SAİD.* 87/415.

¹²⁷ BOA, *MF.MKT.* 189/56.

¹²⁸ BOA, *MF.MKT.* 215/31.

¹²⁹ BOA, *MF.İBT.* 136/42; BOA, *MF.MKT.* 710/23.

¹³⁰ BOA, *MF.MKT.* 719/64.

¹³¹ BOA, *MF.MKT.* 789/12.

¹³² BOA, *MF.MKT.* 676/85.

veyahut mektebin eski muallimi olan Kadınhanı Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin tekrar görevlendirilmesi talep edilmiştir. Aradan geçen süre zarfında Keskin Rüşdiye Mektebine Araç Rüşdiye Mektebi Muallimi Rasim Rifat Efendi'nin tayin kılındığı ancak Rasim Rifat Efendi'nin maaşın azlığını bahane ederek Keskin'e gitmediği belirtilmiştir. Yaşanan bu gelişmenin ardından şakirdanın mağduriyetinin sonlandırılması adına daha önceden Keskin'e gitmek için talepte bulunan Radovişte Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli Abdülkerim Efendi R 24 Nisan 1320 / M 7 Mayıs 1904 tarihinde¹³³ Keskin Rüşdiye Mektebine 400 kuruş maaşla muallim-i evvel olarak tayin kılınmıştır.¹³⁴ Abdülkerim Efendi'nin maaşının %5'ine tekabül eden 20 kuruş Mülkiye Tekaüd Sandığı Aidatı ve %1'ine tekabül eden 4 kuruş da mazuliyet aidatı olarak kesilerek net olarak aylık 376 kuruş Keskin Mal Sandığı'ndan maaşı ödenmiştir.¹³⁵

Abdülkerim Efendi'nin Keskin Rüşdiye Mektebine muallim-i evvel olarak tayin kılınmasından sonra uzunca bir süre Maarif Nezaretini meşgul eden tayin meselesi bir süreliğine de olsa gündemden düşmüştür. Bu süre zarfında Keskin'e naklini gerçekleştiremeyen Yusuf Ziyaeddin Efendi naklini nispeten Keskin'e yakın bir konumda olan Kalecik Rüşdiye Mektebine R 1323 / M 1907 tarihinde aldırılmıştır.¹³⁶ Umumi imtihanların tamamlanmasıyla tatil vakitlerini Maarif Nezaretinden aldığı izin doğrultusunda ailesinin yanında Keskin'de geçiren¹³⁷ Yusuf Ziyaeddin Efendi, Keskin'e muallim olarak dönme umudunu hiçbir zaman kaybetmemiştir. Keskin Rüşdiye Mektebi muallim-i evvel kadrosunun dolu olduğunu bildiği hâlde her fırsatta tayin talebini tekrarlayan Yusuf Ziyaeddin Efendi kimi zaman şansını mekteb-i idadi muallimliği için de şansını denemiş olsa da sonuç değişmemiştir.¹³⁸ Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin tayin talepleri ısrarla sürüp giderken R 2 Mart 1324 / M 15 Mart 1908 tarihinde aralarında Keskin kazasının ileri gelenlerinin de olduğu yaklaşık 70 kişinin imzasının bulunduğu tayin talebi Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin muallimlik hayatının bitmesine giden süreci başlatmıştır.¹³⁹ Talep yazısı üzerine R 15 Kânunusani 1324 / M 28 Ocak 1909 tarihinde Keskin Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli Abdülkerim Efendi tarafından Maarif Nezaretine gönderilen ayrıntılı yazıda Yusuf Ziya Efendi'nin Keskin ahalisinden olup zamanında pederinin nüfuzu sayesinde Keskin Rüşdiye Mektebine muallim olarak tayin edildiği ancak uygunsuz davranışlarından şakirdanın dağılması ve mektebin kapatılmasına sebep olduğundan Kalecik Rüşdiyesine gönderildiği belirtilmiştir. Bununla birlikte Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin tekrar becayişle Keskin Rüşdiyesine gelme talebinin olduğu, bunun için mahdumu ve kendisinin müşterek şekilde yürüttükleri ticaret ve faizle para verdiği fırıncıların ve akrabalarının da aralarında bulunduğu birtakım kişilere içerisinde iftiralar olan bir evrak tanzim ettirdiği ve okuması yazması olmayan kişileri dahi buna imza attırarak mahdumu vasıtasıyla bunu takdim ettiği belirtilmiştir. Bunun dışında Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin mahdumunun, ikinci bir evrakı hazırlatıp ahalden birtakım çobanlara ve çoluk çocuğa imzalatıp göndereceğini aleni bir şekilde ifade ettiği de dile getirilmiştir. Muallim-i Evvel Abdülkerim Efendi yazısının devamında kendisinin Kosova Vilayetinde 12 sene bilaşikâyet istihdam edildiğini, 4 sene evvel de Ankara Vilayetine tayin olunarak burada boğazına kadar borç içerisinde olsa da görevini sadakat ve ciddiyetle yaptığını, hakkındaki iddiaları kendisinin ve dokuz kişilik ailesinin kaldıramayacağını bu sebepten adaletin tesis edilmesini talep etmiştir.¹⁴⁰

¹³³ BOA, MF.MKT. 775/7.

¹³⁴ BOA, MF.MKT. 789/12.

¹³⁵ BOA, TS.MA.E. 1385/1.

¹³⁶ H 1325 / M 1907 tarihli Ankara Vilayet Salnamesinde Kalecik Rüşdiye Mektebi muallimi olarak Ahmed Efendi adlı bir kişi gözüktüyorsa da daha sonraki yapılan yazışmalarda Yusuf Ziyaeddin'in muallim-i evvel olarak ismi geçmektedir. *Salname-i Vilayet-i Ankara, H 1325 / M 1907, Def'a 15, (Ankara: Vilayet Matbaası), 186.*

¹³⁷ BOA, MF.İBT. 194/56; BOA, MF.İBT. 209/2; BOA, MF.MKT. 1064/57; BOA, MF.MKT. 1065/78.

¹³⁸ BOA, MF.İBT. 184/73. R 29 Teşrinisani 1322 / M 11 Kasım 1906.

¹³⁹ BOA, MF.İBT. 228/73.

¹⁴⁰ BOA, MF.İBT. 231/4.

Bir müddet sonra konuyla alakalı olarak R 21 Şubat 1324 / M 6 Mart 1909 tarihinde Ankara Maarif Müdürlüğüne gönderilen bir yazıda Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin yaşlılığından dolayı¹⁴¹ hakkında kaza ahalisi ve maarif komisyonundan gelen yazı üzerine lüzum-ı azil veya tebdilinin istendiği,¹⁴² Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin bu şartlar altında tekrar Keskin'e naklinin mümkün olmayacağından Kalecik'teki görevinden azli ve yerine muktedir bir muallimin görevlendirilmesi istenmiştir. Bu yazı üzerine R 19 Mart 1325 / M 1 Nisan 1909 tarihinde gönderilen yazıda Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin görevinden azledildiği bildirilmiştir.¹⁴³ Kalecik'teki görevinden azlinden sonra tamamen muallimlik vazifesinden alınmayan Yusuf Ziyaeddin Efendi, Kastamonu Vilayetine bağlı Çerkeş Rüşdiye Mektebine muallim-i evvel olarak tayin kılınmıştır. Ancak Yusuf Ziyaeddin Efendi yeni görev yerine gitmeyerek tekaüt işlemlerini başlatmıştır.¹⁴⁴ Yusuf Ziyaeddin Efendi'ye görevde geçirdiği süre ve aldığı maaş dikkate alınarak Mülkiye Tekaüt Kararnamesi mucibince R 9 Haziran 1325 / M 22 Haziran 1909 tarihinde aylık 200 kuruş tekaüt maaşı ödenmesine karar verilmiştir.¹⁴⁵

Sonuç

Keskin'de 1872 tarihinde Hacı Osman Ağa'nın desteğiyle bir odada faaliyete geçmesi planlanan rüşdiye mektebi ilk olarak 1869 Maarif Nizamnamesi'nde belirtilen 500 hane şartına takılmıştır. Ancak bölge halkının yoğun talebi sonrası kısa bir süre sonra 1876'da rüşdiye mektebi olarak ilk talebelerini almıştır. Mektebin yeni açılması ve yeterli sayıda talebenin olmamasından dolayı bir muallim-i sani ve bir bevrap ile eğitime başlanmıştır. Zaman içerisinde muallim-i sani olarak görev yapan kişi terfi edip muallim-i evvel olarak görevini sürdürmüş olsa da uzunca bir süre tek muallim tarafından dersler işlenmiştir. Bu durumun talebelerin eğitiminde bir eksiklik yaratacağını anlayan bölge ahalisi Ankara Maarif Müdürlüğü vasıtasıyla durumu Maarif Nezaretine bildirmiştir. Maarif Nezareti bölgeden gelen bu haklı talebe bütçedeki yetersizliği sebep göstererek olumsuz yanıt vermiş olsa da karşılığı yerel kaynaklardan karşılanmak şartıyla muallim-i sani tayinine yeşil ışık yakmıştır.

Mektebin açılmasının ardından geçen 15-20 yıllık süre zarfında mektepte eğitim gören talebe sayısı değişkenlik göstermiştir. Üç sınıf üzerinden eğitim faaliyetlerini sürdüren mektepte her sene 25-40 arasında talebe eğitim görmüştür. Geçme notunun 10 üzerinden 4 olduğu ve 4'ün altında bir dersin kalması hâlinde sınıf tekrarı yapılan Keskin Rüşdiye Mektebinde genel imtihanlara büyük önem verilmiştir. Her eğitim dönemi sonunda yapılan imtihanları gösteren cetvel düzenli olarak Maarif Nezaretine gönderilmiştir. Hazırlanan cetvellerden ağırlıklı olarak bölgedeki memurların ve nispeten ekonomik durumu iyi ailelerin çocuklarının eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca rüşdiye mektebinde talebenin kimin evladı olduğuna bakılmaksızın sınıf tekrarı yaptırılmıştır. Bu konuda Muallim-i Evvel Abdülkerim Efendi'nin kendi evladına sınıf tekrarı yaptırması oldukça dikkat çekicidir.

Keskin Rüşdiye Mektebinde müfredata uygun olarak dinî derslerin dışında, hat, resim, başta Türk-İslam tarihi olmak üzere tarih dersleri, coğrafya, hesap, sağlık ve ziraat dersleri okutulmuştur. II. Meşrutiyet sonrası ikinci ve üçüncü sınıflar için Arapça ve Farsça dersleri dışında Fransızca dersi de müfredata eklenmiştir. Ağırlıklı olarak bölgedeki Müslüman ailelerin çocuklarının devam ettiği Keskin Rüşdiye Mektebine gayrimüslim ailelerin çocukları da kabul edilmiştir. Bu çocuklar Müslümanların almış olduğu Kur'an-ı Kerim ve ulum-ı diniye gibi derslerden muaf tutulmuşlardır. Bu noktada Keskin ahalisinin göstermiş olduğu hoşgörü dikkat çekicidir.

¹⁴¹ BOA, *MF.İBT.* 225/18.

¹⁴² BOA, *MF.İBT.* 232/36; BOA, *MF.İBT.* 233/103.

¹⁴³ BOA, *MF.İBT.* 230/62.

¹⁴⁴ BOA, *MF.MKT.* 1115/7.

¹⁴⁵ BOA, *ŞD.* 1095/33.

Keskin Erkek Rüşdiye Mektebi bulunduğu konum ve ahalinin çocuklarının eğitime verdiği önemden dolayı muallimler tarafından tercih edilir bir hâle getirmiştir. Mektebin kuruluşunda Ahmet Şükrü Efendi'nin ilk muallim-i sani olarak tayin edilmesinden yaklaşık bir sene sonra bölgenin yerlisi olan ve babasının nüfuzu sayesinde ahali tarafından saygı duyulan ve ilerleyen süreçte bölge ahalisiyle ekonomik ilişkilerinin de olduğunu tespit ettiğimiz Yusuf Ziyaeddin Efendi muallim-i sani olarak göreve başlamıştır. Uzun bir süre muallim-i sani olarak görevini sürdüren Yusuf Ziyaeddin Efendi daha sonra muallim-i evvel olarak görevini ifa etmiştir. Bunda terfi süresinin gelmiş olmasının dışında nispeten talebe sayısının artışı da etkili olmuştur. Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin muallimliği uzunca bir süre bir iki önemli şikâyet dışında sorunsuz bir şekilde geçmiştir. Ancak Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin nüfuzunu kullanarak bölgedeki çoğu işe müdahil olması ve halkın arasına nifak sokması gibi iddialar Maarif Nezaretine ulaşmış ve durumun tetkiki neticesinde iddiaların aslının olduğuna kanaat getirilmiştir. Doğrudan Yusuf Ziyaeddin Efendi'ye işten el çektirilmeyerek maaşı ve özlük hakları saklı kalmak koşuluyla Osmancık'a becayişine karar verilmiştir. Becayış kararının alınmasından sonra becayişin diğer tarafı olan Osmancık Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli Ahmed Hamdi Efendi duruma itirazı üzerine Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin tayini Kadınhanı'na yapılmıştır. Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin Kadınhanı'na gönderilmesinden sonra uzun bir müddet açıkta kalan ve birçok muallimin isminin geçtiği fakat çeşitli sebeplerden tayinin gerçekleşmediği Keskin Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine Abdülkerim Efendi'nin tayin kılınmasıyla bu mesele çözüme kavuşmuştur. Zaman içerisinde nispeten Keskin'e yakın bir bölge olan Kalecik'e tayin olmayı başaran Yusuf Ziyaeddin Efendi Keskin Rüşdiye Mektebinde bir muallim-i evvelin olmasına rağmen Keskin'e dönmek için ısrarlı başvurularını sürdürürken hakkında artık ders anlatmaya iktidarının olmadığı bu sebepten azli veya tebdili yönünde bir yazının Maarif Nezaretine ulaşmasıyla Yusuf Ziyaeddin Efendi için muallimlik mesleğinin sonuna gelinmiştir. İlk olarak Çerkeş'e tayini çıksa da görev yerine gitmeyen Yusuf Ziyaeddin Efendi uygun bir maaşla tekaüde sevk edilmiş ve çalışma dönemimizin sonuna kadar Abdülkerim Efendi muallim-i evvel olarak Keskin Erkek Rüşdiye Mektebinde görev yapmıştır.

Kaynakça

I- Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

Dahiliye Nezareti:

Defterler (DH. SAİDd): 87/415.

Maarif Nezareti:

Mektubi Kalemî (MF.MKT): 2/153, 38/37, 38/38, 40/77, 43/65, 43/86, 43/142, 49/52, 58/81, 60/27, 71/52, 114/38, 116/37, 129/103, 130/14, 189/56, 215/31, 333/7, 410/46, 420/26, 437/15, 481/26, 489/28, 506/33, 587/34, 676/85, 687/36, 690/11, 695/46, 705/17, 710/23, 714/53, 715/63, 719/59, 719/64, 735/60, 751/11, 773/15, 775/7, 789/12, 860/22, 1064/57, 1065/78, 1115/7.

Tedrisat-ı İptidaiye Kalemî (MF.İBT): 21/23, 21/54, 115/25, 124/9, 132/103, 135/5, 136/42, 139/1, 139/28, 141/41, 141/96, 142/64, 142/80, 142/97, 143/45, 144/107, 146/33, 152/64, 161/106, 179/3, 184/73, 193/91, 194/56, 209/2, 211/91, 220/24, 225/18, 228/73, 230/62, 231/4, 232/27, 232/36, 233/103, 287/20, 372/58, 400/29, 440/19, 443/29, 444/31, 517/77.

Şura-yı Devlet (ŞD): 1095/33.

Topkapı Sarayı:

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e): 1385/1.

II- Salnameler

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H 1316 / M 1898, Def'a 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H 1317 / M 1899, Def'a 2, Matbaa-i Âmire, İstanbul.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H 1318 / M 1900, Def'a 3, Matbaa-i Âmire, İstanbul.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H 1319 / M 1901, Def'a 4, Matbaa-i Âmire, İstanbul.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H 1321 / M 1903, Def'a 6, Asır Matbaası, İstanbul.

Salname-i Vilayet-i Ankara, H 1299 / M 1882, Def'a 10, Vilayet Matbaası, Ankara.

Salname-i Vilayet-i Ankara, H 1308-1309 / M 1891, Def'a 11, Vilayet Matbaası, Ankara.

Salname-i Vilayet-i Ankara, H 1325 / M 1907, Def'a 15, Vilayet Matbaası, Ankara.

III- Makaleler ve Kitaplar

Akyıldız, Ali. *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Akyıldız, Ali. *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856)*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem Akademi, 2021.

Ata, Bahri. "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bir Ders Araç ve Gereçleri Lojistik Merkezi: Maarif Kütüphanesi (1872-1895)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, (2009), 27-36.

Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973.

Bilirli, Tahir. "Osmanlı Devleti'nde Modern Eğitim Kurumlarından Rüşdiye Mektepleri: Çaycuma Rüşdiye Mektebi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10/4, (2021), 3834-3852.

Çadırcı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: TTK, 1997.

Çelebi, Ercan. "Tosya Rüşdiye Mektebi", *Bilim İnsanı Mustafa Eski'ye Armağan Eğitime Adanmış Bir Ömür*, ed. Hüseyin Yolcu-Sibel Oğuz Haçat, Ankara: Pegem Akademi, 2020, 57-73.

Davison, Roderic. "Osmanlı Türkiyesi'nde Batılı Eğitim", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, 665-681.

Değirmenci, Kevser. "Tavas Erkek Rüşdiye Mektebi (1874-1912)", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 18, (2023), 229-255.

Ergin, Osman Nuri. *Türkiye Maarif Tarihi*, C.II, İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

Hayta, Necdet ve Uğur Ünal. *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2005.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Osmanlı Modernleşmesinde İlk Adımlar Teknoloji, Bilim ve Eğitim*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2022.

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*, C.VII, Ankara: TTK, 1995.

Kazıcı, Ziya. *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2020.

Keklik, Ebubekir. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitimin Modernleşmesi ve Maarif Hakkında Layihalar*, Çanakkale: Paradigma Yayınları, 2023.

- Koç, Bekir. *Osmanlı Modernleşmesi ve Midhat Paşa Tuna Vilayeti Meclisleri ve Yeniden Yapılanma Çabaları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024.
- Kodaman, Bayram. *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: TTK, 1991.
- Manav, Nursel. *Mülkiye Tekaid Sandığı Kuruluşu ve Faaliyetleri (1880-1890)*, Ankara: TTK, Ankara, 2017.
- Menekşe, Metin. “1889-1890 Yıllarında Osmanlı Devleti’nde Mevcut Olan Rüşdiye Mekteplerine Dair Tespit Edilen Bir İstatistiğin İncelenmesi” *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8/3, (2022), 673-713.
- Ortaylı, İlber. *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2010.
- Örenç, Ali Fuat. Lefke (Osmaneli) Rüşdiye Mektebi”, *Sakarya Nehrinin İncisi Osmaneli (Lefke) Tarih-Kültür-Mimari-Coğrafya*, ed. İlhami Yurdakul-Ali Okumuş, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2023, 47-66.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017.
- Şahin, Altınova Ayşegül. *Osmanlı Devleti’nde Rüşdiye Mektepleri*, Ankara: TTK, 2018.
- Şemin, Refia. *Eğitim ve Öğretim Problemlerimiz*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1973.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara: TTK, 1999.
- Tekin, Kemal Hakan. “Osmanlı Devleti’nde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamlı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2, (2014), 393-411.
- Yıldız, Hatip. “Osmanlı Devleti’nde Mülki (Sivil) Erkek Rüşdiye Muallimlerinin Nitelikleri, Hakları ve Sorumlulukları”, *History Studies*, 6/4, (2014), 369-382.
- Yılmaz, Mehmet Serhat. “Tanzimat Sonrası Eğitimde Modernleşme Sürecinde Kastamonu Rüşdiyeleri (1869-1903)”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, (2009), 835-854.

Ekler:

Ek 1. Keskin Rüşdiye Mektebinde Talebelerin Pencerede, Muallim ve Bevvap Olduğu Düşünülen Kişilerin Bina Önünde Bir Arada Olduğu Tarihsiz Bir Fotoğraf (BOA, FTG. 1762).

Ek 3. Keskin Rüşdiye Mektebinden Osmanlık Rüşdiye Mektebine Becayışı Yapılan Muallim-i Evvel Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin R 1319 / M 1903 Tarihli Hat Örnekleri (BOA, MF.MKT. 735/60)

